Слово Просвіти

Без мови немає нації!

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ТИЖНЕВИК

6 (1110), 11—17 лютого 2021

Куди і ким спрямована національна університетська освіта і наука?

Відкрите звернення до державного керівництва

Президенту України Володимирові Зеленському, Голові Верховної Ради України Дмитрові Разумкову, Прем'єр-міністру України Денисові Шмигалю

У січні ц. р. в пресі та мережевих виданнях оприлюднено резонансні аналітичні статті про нагальні проблеми української науки загалом і гуманітарної зокрема, їх кадрового забезпечення під назвами: ***"Скопус як діагноз української науки: Замість оновлення – пристосуванство, корупція, непрофесіоналізм, непрозорий бізнес"*** (щотижневе видання про українську і світову науку "*Граніт науки"*, 9 січня[1], ***"Українська гуманітарна наука під Дамокловим мечем Скопусу"*** (всеукраїнський тижневик "Слово Просвіти", числа від 7 і 14 січня ц. р.[2], ***"Метастази корупції в українських вишах"*** (всеукраїнське видання "Хвиля Десни", 11 січня[3]). Автором цих публікацій є доктор філологічних наук, професор і журналіст Микола Тимошик.

Гостроту проблеми уособлюють такі речення: **Такої міри деградації університетської освіти, такого цинізму, непорядності, невігластва керівництва на її вершках, такої вертикалі угодовства, гнучкошиєнства, продажності, непатріотизму, непрофесіоналізму, нетерпіння „білих ворон", які подекуди ще залишаються, досі не було. Не було досі й такого підкреслено упослідженого ставлення держави до особливо важливих, за умов не оголошеної російсько-української війни, українознавчих складових гуманітарної науки, що формують національну свідомість, духовний стрижень українців.**

Ідеться про результати поспішних, безсистемних, відірваних від реалій життя так званих реформ, які продукує перманентно перекроюване і за структурою, і його керівним складом із щораз новими очільниками Міністерство освіти і науки України. Окреслено в публікаціях і ситуацію, яка склалася в українській науці після запровадження наказу МОН №32 від 15 січня 2018 року з реформування наукової періодики.

Надсилаючи це звернення безпосередньо до Президента України, Голови Верховної Ради України та Голови Уряду України, ми привертаємо увагу очільників Української держави до таких ключових питань, які сьогодні на вустах мільйонів українців – учителів, викладачів, батьків абітурієнтів, а також студентів, магістрантів, аспірантів, докторантів – і чесні та конкретні відповіді, на які суспільство давно очікує:

1. Чому під правильними намірами "іти до Європи" багатотисячний викладацький склад українських університетів, академічних інститутів постав перед фактом непрозорих, непродуманих рамок діяльності, за якими справді криється корупція, пристосуванство, невігластво, нечистий бізнес і непрофесіоналізм?

Формально запроваджуваний в Україні лише наукометричний підхід до оцінювання роботи університетів та викладачів має низку недоліків, які однозначно призводять до маніпулювання. На них уже неодноразово наголошувалося, у тім числі й на рівні низки декларацій світової наукової спільноти. Як показала практика, цей підхід доцільний і виправданий для технічних і природничих наук і згубний, якщо його запроваджувати механічно до гуманітарних наук.

2. Чому замість створення власної національної науково-освітньої платформи на кшталт, скажімо, популярної в світі польської Index Copernicus (назвімо її "Індекс Грушевський" чи "Індекс Огієнко"), через яку можна і треба виводити нашу науку на міжнародні обшири, українське Міносвіти упроваджує і для учених-гуманітаріїв обов'язковий, але однобокий, із очевидними значними недоліками, механізм публікаторської діяльності за кордоном? Така практика здебільшого передбачає грошові "внески" російським посередникам, сума яких за одну публікацію може сягати до 1000 доларів.

Це однозначно перетворює українські наукові періодичні видання у вторинний сорт, знижує їх престиж, сприяє переміщенню побутування наукових відкриттів та інших результатів експериментальних розробок за кордон. Це також і вливання українських коштів, здебільшого з невисоких заробітних плат наших викладачів та учених, зарубіжним виданням чи їхнім посередникам.

3. Чому Українська держава не дбає про престижність української мови як державної в науковій царині?

Перебуваючи упродовж століть в упослідженому стані під тиском російської як мови окупаційної й імперської, українська мова, не ствердившись ще остаточно в усіх сферах державного і суспільно-політичного життя, знову постала перед черговою загрозою перетворитися на периферійну в науці.

4. Чому Українська держава відкрито ігнорує пріоритетність внутрішнього, загальнонаціонального контексту того блоку досліджень, що має не стільки глобальне, скільки локальне, але не менш важливе у межах нашої держави, значення і тематика яких сконцентрована у площині передусім українознавства: історія, література, мова, етнологія, фольклористика, журналістика, видавнича справа, звичаєве право, "білі плями" української історії, поскрибовані російсько-радянською владою імена українських достойників – усі дослідження, спрямовані на захист і розвій української мови і культури?

Запроваджені в нашій державі нові норми щодо міжнародних наукометричних показників для наукових журналів вище означеного тематичного напрямку є несправедливими, науково не вмотивованими і такими, що ведуть до зникнення видань цього профілю з інформаційного поля передусім України.

5. Чому фаховість, вимогливість, набуття реальних професійних навичок та справжню викладацьку майстерність чи не повсюди витіснили в університетських аудиторіях бюрократизм, паперотворчість, профанація науки, зниження планки вимог до набуття знань і практичних навичок студентів, особливо з числа контрактників?

За такої системи багато університетів продовжують практично штампувати дипломи, не підтверджені ні знаннями, ні реальними компетентностями. Носії таких дипломів – розчаровані українськими реаліями молоді й амбітні українці – усе більше поповнюють армію заробітчан на європейських та заокеанських шляхах-дорогах. За такого стану національної освіти все більше українських абітурієнтів, батьки яких мають статки, виїздять на навчання за кордон.

6. Допоки плагіат буде живучою і не покараною практикою поширення наукової недоброчесності в текстах наукових досліджень?

Роками на державному рівні прикривається, а не викорінюється так званий "узаконений плагіат" цілої низки "дослідників", які тривалий час перебувають або затверджуються нині на високих посадах не лише в науці, освіті, а й у державному управлінні? Натомість створювані формально "кишенькові комісії" стабільно "не вбачають" чи "не виявляють" явних порушень? Зате це системно виявляють і неспростовно підтверджують незалежні експерти та доброчесні дослідники.

7. Допоки в Україні існуватиме укорінена за останні роки аморальна і багато в чому корумпована практика підготовки, захистів дисертацій та процедури затвердження результатів таких захистів, коли молоді дослідники поставлені перед необхідністю платити значні суми власних коштів за низку процедурних питань?

Це сильно б'є по репутації держави за її межами, а вдома перетворює науку зі специфічного цеху талановитих, одержимих у продажну кон'юнктуру, де диплом професора, доктора наук, авторство монографії, процедуру самого "захисту" можна просто купити, маючи лише гроші й не докладаючи жодних інтелектуальних зусиль.

Таких гарячих "чому" і "допоки" у згаданих публікаціях та численних відгуках на них і пересиланнях у соціальних мережах є не один десяток.

Оприлюднюючи ці запитання, ми закликаємо державне керівництво:

1. У якомога коротші терміни внести цю проблематику в сесійну залу Верховної Ради і провести там парламентські слухання із залученням небайдужих та обізнаних у зазначених питаннях діячів науки, освіти, культури, політиків, державотворців, представників громадських організацій.

2. За результатами таких слухань слід вжити рішучих і конкретних, а не традиційно декларативних заходів з виведення української науки й освіти з глибокої кризи, в якій вони нині опинилися.

Тимошик Микола, доктор філологічних наук, професор

Мовчан Павло, голова Всеукраїнського товариства "Просвіта" ім. Тараса Шевченка

Філіпчук Георгій, доктор педагогічних наук, академік НАПН України

Масенко Лариса, доктор філологічних наук, професор

Калакура Ярослав, доктор історичних наук, професор

Василенко Володимир, доктор юридичних наук, професор

Яременко Василь, доктор філологічних наук, професор

Шаповал Юрій, доктор історичних наук, професор

Матяш Ірина, доктор історичних наук, професор

Фаріон Ірина, доктор філологічних наук, професор (Львів)

Клочек Григорій, доктор філологічних наук, професор (Кропивницький)

Лизанчук Василь, доктор філологічних наук, професор (Львів)

Поліщук Володимир, доктор філологічних наук, професор (Черкаси)

Пронкевич Олександр, доктор філологічних наук, професор (Миколаїв)

Білоус Петро, доктор філологічних наук, професор (Житомир)

Пахаренко Василь, доктор філологічних наук, доцент (Черкаси)

Голота Любов, головний редактор всеукраїнського тижневика "Слово Просвіти"

Павленко Сергій, шеф-редактор наукового історичного журналу "Сіверянський літопис" (Чернігів)

Марусик Тарас, журналіст, експерт з питань мовної політики

1. https://un-sci.com/ru/2021/01/09/skopus-yak-diagnoz-ukra%d1%97nsko%d1%97-nauki-zamist-onovlennya-pristosuvanstvo-korupcziya-neprofesionalizm-neprozorij-biznes/

2. http://slovoprosvity.org/2021/01/18/ukrainska-humanitarna-nauka-pid-damoklovym-mechem-skopusu/

3. http://hvilya.com/ekskliuzyvna-khvylia/metastazy-koruptsiyi-v-ukrayinskyh-vyshah.html

“Ми не хочемо лякати людей покараннями. Навпаки, прагнемо стимулювати громадян до застосування української”.

Зі сторінки Уповноваженого із захисту державної мови

16 січня 2021 р. набула чинності ст. 30 Закону України “Про забезпечення функціонування української мови як державної”, якою передбачено застосування державної мови у сфері обслуговування.

Щодо штрафів за порушення мовного закону в інформпросторі активно поширюються дві протилежні тези: одні заявляють, що з 16 січня 2021 року жодних санкцій за порушення норм щодо мови обслуговування не передбачено, а тому і виконувати Закон не потрібно, інші навпаки – лякають “мовними патрулями”, “рейдами”, поголовним штрафуванням кожного працівника сфери обслуговування. Але жодне з цих тверджень не відповідає дійсності.

Тож вважаємо за необхідне ще раз роз’яснити, як є насправді, щоб нарешті поставити крапку в цьому питанні.

Отже:

За порушення вимог статті 30 Закону України “Про забезпечення функціонування української мови як державної” Уповноважений із захисту державної мови відповідно до ст. 57 Закону з 16 січня 2021 року може оголосити суб’єкту господарювання попередження. Штраф може бути накладено на суб’єкта господарювання у випадку, якщо порушення вимог Закону щодо застосування державної мови у сфері обслуговування допущено цим суб’єктом повторно упродовж року. Фактично штрафні санкції застосовуватимуться до злісних порушників.

Водночас зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП), якими запроваджується адміністративна відповідальність безпосередніх правопорушників – фізичних осіб – законодавства щодо функціонування і застосування української мови як державної, набирають чинності з 16 липня 2022 р. (через 3 роки після набрання чинності Законом України “Про забезпечення функціонування української мови як державної”).

Передбачена ст. 188^{52} КУпАП адміністративна відповідальність стосуватиметься насамперед керівників та посадових осіб органів державної влади, місцевого самоврядування, державних або комунальних підприємств, установ та організацій, і лише у визначених цією статтею випадках зможе бути застосована до керівників інших суб’єктів.

Так само залежно від конкретної ситуації, наявності пом’якшуючих або обтяжуючих обставин, передбачених КУпАП, до правопорушників зможе бути застосована адміністративна відповідальність у вигляді попередження, якщо правопорушення вчинено ними вперше, або штрафу.

Разом з тим, до набрання чинності ст. 188^{52} КУпАП відповідні суб’єкти матимуть понад 1,5 роки для того, аби належним чином проінформувати та забезпечити виконання усіма своїми співробітниками норм законодавства про забезпечення функціонування української мови як державної. Тому навіть після липня 2022 р. штрафні санкції застосовуватимуться Уповноваженим лише до злісних порушників закону або суб’єктів господарювання, які відмовлятимуться привести свою діяльність у відповідність до його вимог та продовжуватимуть порушувати права громадян.

– Скільки українців залишають скарги на порушників мовного закону Уповноваженому із захисту державної мови? Відповідає Тарас Кремінь.

– З 16 січня нам надійшло приблизно 250 звернень з різних куточків України. Найбільше – з Києва та області, приблизно 80. На другому місці – Львівщина (17), далі – Одещина й Харківщина (по 12), Дніпропетровщина (5), по декілька звернень із Запорізької, Вінницької, Полтавської та Луганської областей.

З Львівщини надійшли скарги, що не стосувались порушень на території області. Сумлінні мешканці скаржились передусім на інтернет-магазини, туристичні сайти з приводу відсутності меню українською мовою. Було декілька скарг на сайти міністерств. Наприклад, на портал Міністерства внутрішніх справ: на ньому під час прохання надати довідку про несудимість потрібно заповнити відповідну форму двома мовами – українською і російською. У МВС нам уже пояснили, що база формувалась ще в минулому столітті, і пообіцяли, що найближчим часом вдосконалять її.

— На що скаржились в інших регіонах?

— 34 громадянина заявили, що їм відмовили у наданні інформації та послуг українською. Йдеться про окремі супермаркети та МАФи. Крім того, порушення стосувались розміщення зовнішньої реклами російською мовою.

Ще декілька звернень стосувались окремих посадових осіб, органів державної влади та місцевого самоврядування. Зокрема, з мого рідного Миколаєва є скарги на кількох депутатів, які під час проведення депутатських комісій розмовляли не державною мовою.

Аналогічна ситуація була зафіксована в Одеській міськраді, в тому числі це стосувалось одеського мера Геннадія Труханова. До слова, після нашого звернення міський голова став проводити наради державною мовою, як і депутатські комісії та пленарні засідання міськради.

– Де, на вашу думку, нині найгірша ситуація з наданням послуг державною мовою?

– У Києві, Харкові, Одесі, Дніпрі. Це наслідки колонізаторської політики та русифікації, які торкнулись великих міст.

– Що загрожує порушникам?

– Спершу їм буде скеровано попередження. Штрафи можна буде застосовувати з 16 липня 2022 року. Зрештою, ми не хочемо лякати людей покараннями. Навпаки, прагнемо стимулювати громадян до застосування української.

ТО ЧИ ЕФЕКТИВНИЙ ЗАКОН БЕЗ ПОКАРАНЬ?

Про це ми запитали в експертів.

Тарас Марусик, експерт з питань мовної політики, співавтор першої версії законопроєкту №5670 (мовного закону):

– Чимало людей вважають, що закон занадто м’який. І це справді так. Але це максимально можливий результат, якого нам вдалося досягти у 2016-му під час обговорення законопроєкту. Його перший варіант містив жорсткіші положення. Так, нам не вдалося впровадити зміни до Кримінального кодексу України, тож за порушення мовного законодавства немає суттєвого покарання.

Багато положень розтягнули в часі. Наприклад, норма про складання всіх предметів ЗНО державною мовою набуде чинності лише 1 січня 2030 року. Лише в 2024 році на загальнонаціональних каналах має бути 90% української мови...

Та все ж хоча ми рухаємось, на превеликий жаль, черепашачими кроками, але робимо це в правильному напрямку. Українізація – це незворотний процес у нашій країні.

Лариса Масенко, мовознавиця, професорка кафедри української мови НУ “Києво-Могилянська академія”, провідна наукова співробітниця Інституту української мови НАН України:

– Мовна політика має поєднувати наполегливість і гнучкість, тож не думаю, що в цьому питанні доцільна жорсткість. Високі штрафи за порушення мовного законодавства у великих зросійщених містах, таких як Харків, Дніпро, Одеса, могли б стати підставою для провідників “русского міра” збурити суспільство.

Насильницька українізація породила б протестні настрої.

Сергій Оснач, член експертної групи з питань мовної політики при Кабміні:

– Закон уже показав, що він ефективний, попри те, що наразі ще не виписують штрафи. Безліч фірм, компаній перейшли на українську. Це відчули споживачі, вже є чимало позитивних відгуків. Водночас закон використовують з провокаційною метою. Розпускають чутки, нібито в Україні заборонили всі мови, окрім державної. Це нісенітниця.

Олександр Майборода, заступник директора Інституту політичних та етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України:

— Мовний закон справді доволі м’який, але я не вважаю, що він мав би бути жорсткішим. Норми достатньо ліберальні, демократичні, і це правильно, зважаючи на реалії, які склались у нашій країні. Треба розуміти, що перехід людей на іншу мову – це тривалий процес. Сподіватись, що закон відразу радикально змінить ситуацію, не варто.

«Освіта України 2021: стратегічні цілі та пріоритетні напрями»

9 лютого на Партнерському форумі «Освіта України 2021: стратегічні цілі та пріоритетні напрями» Уповноважений із захисту державної мови Тарас Кремінь та Василь Шуляр, директор Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, який діяв від імені Ради закладів післядипломної педагогічної освіти, підписали Меморандум про співпрацю.

Метою Меморандуму є консолідація зусиль щодо захисту та створення умов для подальшого утвердження та розвитку української мови як державної.

Відповідно до Меморандуму, співпраця відбуватиметься за такими напрямами:

- забезпечення та захист права педагогічних працівників на отримання інформації державною мовою;
- поліпшення якості освітніх послуг з підвищення кваліфікації педагогічних працівників державною мовою;
- організація та проведення спільних заходів, реалізація спільних проєктів та/або програм, спрямованих на ефективну реалізацію державної мовної політики та захист української мови як державної;
- проведення спільних нарад, семінарів, конференцій, форумів, семінарів, засідань за круглим столом, експертних обговорень та інших заходів з метою поширення знань про українську мову та її роль у розвитку української та європейської культур тощо.

У своєму виступі Уповноважений зазначив, що підписання такого Меморандуму про співпрацю з усіма 26-ома закладами післядипломної педагогічної освіти, які всіляко сприяють незворотності освітніх реформ, всебічному розвиткові сучасного педагогічного працівника в контексті освіти дорослих, освіти осіб з особливими освітніми потребами, свідчить про створення нових механізмів утвердження і захисту державної мови в державі патріотичних, інтелектуальних, інноваційних громадян.

Раніше з метою подальшого утвердження, розвитку української мови як державної та консолідації українського суспільства Уповноважений підписав Меморандуми про співпрацю з Національною академією наук України, Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення та Уповноваженою Верховної Ради України з прав людини.

Сергій ГАЛЬЧЕНКО,
кандидат філологічних наук, лавреат Державної премії України в галузі освіти

Творчий злет київського періоду

Володимиру Мельниченку — 75

Володимир Мельниченко підійшов до цього ювілею з творчим огромом — понад 50 книг і 700 статей. Вчений займає самостійну і дуже важливу нішу в шевченкознавстві та грушевськознавстві, зокрема, давно тримає пальму першості в дослідженні перебування Тараса Шевченка і Михайла Грушевського в Москві.

Він уже ввійшов в історію небаченим ніколи раніше виданням більш як 20 українознавчих книг у російській столиці українською мовою (!) Так істинний українець у Москві конкретно реалізував на початку цього століття (2001–2015 рр.) поетичну вимогу духовно близького йому Василя Симоненка щодо безпосереднього спілкування з Україною: “Хай мовчать Америки й Росії, коли я з тобою говорю!”. Це робить високу честь професіоналізму, патріотизму й мужності відомого історика, який, очолюючи Культурний центр України в Москві, разом із колективом здобув йому статус Національного і світове визнання, на ділі підтвердив Шевченкові слова про те, що “в своїй хаті своя й правда, і сила, і воля”. Переконуємося, в чому саме полягає справжня, а не декларативна, словесна вірність Шевченкові й Україні...

Володимир Мельниченко з тих українських патріотів, для яких любов до Батьківщини, говорячи словами Івана Франка, не сентимент, не національна гордість, а нелегка й відповідальна ноша, покладена долею на їхні плечі. Тож, коли 2015 р. Володимир Мельниченко повернувся в Київ, мені неважко було приєднатися до гарячемудрих слів Івана Драча: “Володимир Юхимович... усе вміє — і писати, і видавати... В нього почнеться київський період... Людина з Медвина, шабльованого Будьонним, незнищима — зі скарбами знань, із неймовір’ям майбутніх злетів”.

Справді, вже в Києві побачили світ фундаментальні книги, в яких Володимир Мельниченко знову й знову стверджував себе провідним українським шевченкознавцем і грушевськознавцем[1]. Закономірно, що 2018 р. учений був удостоєний звання лауреата Міжнародної літературно-мистецької премії імені Григорія Сковороди “за серією фундаментальних праць в галузі Шевченкознавства та Грушевськознавства”. До речі, в НАПН України академік Володимир Мельниченко ґрунтовно розробив тему “Нове прочитання творчої спадщини Т. Г. Шевченка і М. С. Грушевського в контексті сучасної гуманітарної освіти”. Зокрема, в академії відзначено, що вченим “розкрито виховний потенціал філософської педагогіки Шевченкового Щоденника”. Він нагороджений академічним Дипломом як автор “Концепції нової наукової історико-літературної бази української ментальності”. За оцінками спеціалістів, Володимир Мельниченко “належить до тих небагатьох учених, які не лише внесли потужний шевченкознавчий і грушевськознавчий струмінь у філософію освіти, а й створюють справді нову, фундаментальну наукову базу для викладання гуманітарних дисциплін у всіх закладах освіти, формування у молоді патріотичної свідомості й гордості за вітчизняну історію та навіть нової генної матриці історичної пам’яті”[2]. Праці Володимира Мельниченка належать до високої науки, без якої, говорячи словами М. С. Грушевського, “ні освіта, ні школа, ні популярна література, ні, навіть, публіцистика не можуть держатись на відповідній висоті — се той фундамент, той рівень, по котрому рівняється все”.

Мене особливо вражає творча співпраця вченого з Всеукраїнським культурологічним тижневиком “Слово Просвіти”, в якому, повернувшись з Москви, він спочатку здійснив два великих проєкти — до 150-річчя з дня народження Михайла Грушевського (2016 р.) і “Шевченковому Щоденнику — 160 років” (2017–2018 рр.)

Але грандіозний проєкт “Подробиці Шевченкового життя”, здійснюваний у “Слові Просвіти” вже третій рік, перевершив навіть мої сподівання — шевченкознавця з чималим дослідницьким і науково-видавничим досвідом — масштабом авторського замислу, розмахом і, головне, високою майстерністю його реалізації. Близько 40 статей, які вже зараз могли б скласти книгу. Здається, це саме той творчий злет, який пророчив йому Іван Драч!

Володимир Мельниченко не лише набрався духу, щоб “увійти” в деякі подробиці Шевченкового життя, а й достойно виконав це важливе завдання. Бо, сукупна біографія Поета є синтезом дорогоцінних подробиць його повсякденного життя й творчості. Вчений виявив особливий інтерес до побуту національного генія, буквально виловивши для назви цієї тематики Шевченкові влучні слова з його листа до В. Г. Шевченка від 22 квітня 1860 р. про “такий дрібний будень”. Дослідник глибоко розкриває кулінарні смаки поета, його ставлення до куріння та вживання алкогольних напоїв, чимало нових подробиць він показав через історії про Шевченків одяг зокрема його взуття, найперше чоботи, головні убори — бриль, кашкет, картуз — і знамениту шапку, через захопливу розповідь про те, коли й чому з’являлася у Тараса Григоровича його борода чи про поетові сновидіння...

Свого часу Володимир Мельниченко присвятив монографії Шевченковим друзям О. М. Бодянському і М. С. Щепкіну[3]. Тим ціннішим є нові подробиці їхньої дружби й вагомішими авторські роздуми про те, що її височінь вимірюються не частотою зустрічей, а суголосністю сердець. Автор представив і своє бачення стосунків Тараса Григоровича з жінками — Агатою Усковою, Катериною Піуновою, Ликерею Полусмак, яке вирізняється скрупульозним ставленням до фактології й нетерпимістю до фактографічності та суб’єктивістської сліпоти й обмеженості в освітленні почуттів Поета і Мужчини.

Особливу цінність мають розповіді про маловідомих і видатних сучасників і нащадків поета — Миколу Гоголя, Миколу Шугурова... Найбільше мені сподобався есей “Іван Бунін: “Шевченко — неперевершений геніальний поет!”. Я дуже високо ціную ці слова російського письменника. Тому для мене важливо, що Володимир Мельниченко простежив Бунінове захоплення Шевченком у хронології його життя та творчості.

У сучасному шевченкознавстві Володимир Мельниченко потужно виявив себе передовсім істориком, який особливо чуйно прислухається до Шевченкового запиту з приводу того, що “історія мого життя складає частину історії моєї батьківщини”. Втім, найкращі здобутки вченого забезпечені тим, що він є ще й досвідченим літературознавцем і глибоким мистецтвознавцем.

Скажімо, він захопливо розповідає про те, як Тарас Шевченко своєрідно, по-своєму сприймав мистецтво видатного голландського живописця і графіка Рембрандта Гарменса ван Рейна, не копіюючи, не повторюючи, а поглиблюючи, розвиваючи, збагачуючи його манеру. Повчальними є дослідження Шевченкових оцінок унікальної картини Олександра Іванова “Явлення Христа народові”, залишених поетом у Щоденнику та листуванні, та авторський аналіз яскраво-точної характеристики Шевченком картини Павла Федотова “Сватання майора”.

Дякуючи Володимиру Мельниченку, ми відкриваємо для себе нового, незнаного Кобзаря, який ототожнюється з Україною не лише геніальним поетичним співом, загостреним почуттям соціальної та національної справедливості, відданістю творчості й свободі, а й ментальними людяністю, добротою, вірністю, відданістю, козацьким темпераментом, енергетикою почуттів, емоційністю дружби.

Акцентую й на тому, що в своєму проєкті Володимир Мельниченко запропонував десятки нових імен і термінів до “Шевченківської енциклопедії”. Повністю підтримую його переконання в тому, що “в “Шевченківській енциклопедії” чи додатку до неї необхідно представити кожну постать, хоча б один раз означену Шевченком у творах і Щоденнику та листуванні”.

Окремо розповім, як вісім років тому Володимир Юхимович зі мною першим поділився задумом створити працю, тему якої сформулював коротко і чітко: “Нове прочитання Щоденника Тараса Шевченка”. Кому ж, як не мені, було відомо, що таку грандіозну роботу може виконати лише колектив авторів із різних галузей шевченкознавства. Досить сказати, що видатні, глибоко наукові коментарі до Шевченкового Щоденника, виданого у 1927 р., були написані командою талановитих учених на чолі з академіком С. О. Єфремовим. Але ж це було відомо й Володимиру Мельниченку... Тому, знаючи його крицевий у роботі характер, неймовірну працездатність та цілеспрямованість і великий творчий потенціал, я сказав тоді, що, піднявши цю непідйомну для одного працю, він заслужить собі пам’ятник за життя. Жарти жартами, але Володимир Юхимович завершив фундаментальний труд і передав мені для наукового редагування! В ньому півтори тисячі сторінок, тобто більш як 60 друк. аркушів, які містять понад 2,5 тис. коментарів! Нагадаю, що в згаданому єфремівському виданні було близько 650 коментарів, а в сучасному академічному виданні Щоденника їх близько 930. Засвідчую, що це таки справді нове прочитання Шевченкового твору!

За словами вченого, Шевченків Щоденник разом із “Кобзарем” є духовними скріпами нашої національної ідентичності. Він пропонує відобразити у Великому Державному гербі України Шевченкову присутність в якійсь особливо виразній деталі. Не можу не підтримати...

Напрочуд точно сказав про шевченкознавчі дослідження Володимира Мельниченка відомий український історіософ і політолог Василь Ткаченко: “Україна... має бути націленою на постать, яка за своїми моральними принципами і громадянською позицією мала б бути максимально наближеною до рівня Тараса Шевченка. І саме в цій позиції закладена пекуча актуальність наукового доробку Володимира Мельниченка... В житті і творчості Володимира Мельниченка слово не розходиться з ділом і його голос в загальнонаціональному діалозі стосовно ідентичності України звучить потужно й інтелектуально насичено. Його творчий доробок далекий від загальних розумувань — він провокативно документально просякнутий, наповнений ґрунтовним знанням історичного матеріалу і конкретики повсякденного життя і побуту. І в цьому документалізмі професійного музеєзнавця, помноженого на глибоке історіософське сприйняття і відтворення суспільного життя — оригінальність і неповторність його творчого почерку. А відтак у знаковому ряду провідних шевченкознавців Володимир Мельниченко, як на мою думку, має повне право задекларувати: “Я такий же, як усі — я не схожий ні на кого”. І в цій іпостасі доктор історичних наук, академік Володимир Мельниченко уже посів своє законне місце у світовій Шевченкіані”[4].

Необхідно також особливо відзначити, що праці дослідника будуть неодмінно використані у створенні новітньої колективної біографії Тараса Шевченка, про яку вже настав час серйозно подумати. До речі, за пропозицією Володимира Мельниченка цього року на базі Шевченківського національного заповідника в Каневі планується провести Міжнародні Шевченківські читання “Створення нової “Біографії” Тараса Шевченка: концептуальні підходи та загальнонаціональна значущість роботи”.

Мені доводилося неодноразово писати про широку й ґрунтовну наукову ерудицію Володимира Мельниченка — історичну, літературознавчу, мистецтвознавчу, про міцну документальну базу його публікацій та незмінно глибоку і всебічну розробку теми, за яку він взявся. Все це, разом із особливим авторським стилем ученого і письменника, зробило його одним із найкращих популяризаторів наукових знань, у тому числі про життя та творчість Тараса Шевченка.

Утім, я звик частіше говорити про вченого словами великих українців, беззаперечних авторитетів. Ще півтора десятиліття тому відомий поет, голова Всеукраїнського товариства “Просвіта” Павло Мовчан писав: “Мені імпонує цей не суто науковий стиль автора, а несподівано-асоціативний, коли в тканину розвідки вплітаються поетичні рядки Василя Симоненка чи питання з есеїстики Бориса Олійника, коли авторська оповідь про давно минулі часи зупиняється на минулих подіях, фіксуючи й укрупнюючи їх як у стоп-кадрі відповідним до сьогодення коментарем...” Узагальнюючи дослідження Володимира Мельниченка, удостоєні 2009 р. Національної премії України імені Тараса Шевченка, тодішній голова Шевченківського комітету, академік Микола Жулинський зазначив: “Володимир Мельниченко... творчо поєднав ґрунтовну науку з вільною, розкутою манерою викладу, яка органічно включає авторську емоцію, особистісну оцінку, невимушену інтонацію...”.

Автор і сам попереджає свого читача, скажімо, щодо вже згаданої капітальної праці “Нове прочитання Щоденника Тараса Шевченка”: “Спираючись на світові нормативи подібних видань, свідчення самого Тараса Григоровича, розповіді та спогади сучасників поета, кращі шевченкознавчі дослідження, зокрема, Ю. Я. Барабаша, І. М. Дзюби, М. Г. Жулинського, багатьох авторів “Шевченківської енциклопедії”, знайдені мною архівні документи тощо, я побудував цю наукову працю за власним баченням і наповнив її своєю любов’ю до Шевченка, власною присутністю, у тому числі емоційною, власною манерою викладу пояснень і тлумачень поетового тексту, власним, а не позиченим, життєвим, почуттєвим і науковим дослідом”.

Ці щирі й чесні слова можна повною мірою докласти й до всієї творчості Володимира Мельниченка. На цьому й закінчу. Побажавши йому нових захоплюючих книг і статей, яскравого, славного і творчого життя.

---

[1] Мельниченко В. Ю. Михайло Грушевський у Москві: авторська енциклопедія-хроноскоп. — К.: Либідь, 2016. — 568 с.; Його ж. Михайло Грушевський: “Шевченко — святий національний прапор”: 100 історій і розповідей про двох українських геніїв. — К.: Либідь, 2017. — 440 с.; Його ж. Мої духовні криниці. Статті та інтерв’ю XXI століття. — К.: Либідь, 2019. — 752 с.

[2] Літопис сучасної науки й освіти України: Наукові школи, авторські системи і концепції. — К.: Альфа-Віта, 2018. С. 87.

[3] Мельниченко В. Ю. “На славу нашої преславної України”: Тарас Шевченко і Осип Бодянський. — М.: ОЛМА Медіа Групп, 2008. — 560 с. Його ж. Тарас Шевченко: “Мій великий друг Щепкін”. — М.: ОЛМА Медіа Групп, 2009. — 480 с.

[4] Ткаченко В. М. Геній Шевченка: уроки громадянськості (сторінками книги Володимира Мельниченка “Мої духовні криниці. Статті та інтерв’ю XXI століття”. — К.: “Либідь”, 2019. — 748 с. // Суспільно-політичні процеси. Випуск 3 (13). — К.: Політія, 2019. С. 312, 318–319.

“Більшість арештованих і відданих до суду українців були молоддю у віці від 16 до 30 років”.

До 80-річчя «Процесу 59-ти»

Іван ПЕНДЗЕЙ,
доцент кафедри всесвітньої історії Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидат історичних наук, м. Івано-Франківськ

“Процес 59-ти” (інша назва – “Процес другої екзекутиви ОУН”) – великий, насамперед політичний, судовий процес над 59-ма українцями (22 жінки та 37 чоловіків) — найбільш відомий серед низки судових процесів, проведених партійними і судовими органами СРСР проти ОУН протягом 1940-1941 рр. Він проходив 15-18 січня 1941 р. у приміщенні обласного управління НКВС у Львові (тогочасній вул. Пелчинського – Дзержинського, зараз – вул. Вітовського, 55). Його метою було не тільки налякати усіх, хто чинив опір новій владі на західноукраїнських землях, але й зламати хребет опору – ОУН. Нікого з громадськості й родичів підсудних до зали суду не допустили. Це був закритий, проте показовий судовий процес. **На лаву підсудних потрапили оунівці, затримані НКВС за розгорнутими показами про роботу та контакти крайового центру ОУН, які дав арештований 4 вересня 1940 р. у Львові** керівник організаційного відділу новоствореної Крайової Екзекутиви (КЕ) ОУН ЗУЗ Іван Максимів, та на основі інших слідчих та агентурних матеріалів. Крім організаційного референта КЕ ОУН Івана Максиміва (псевдо “Богдан Бард”, “Вечірній”, “Петро Оріх”, “Ромб”), який одночасно був заступником крайового провідника, були арештовані і віддані до суду керівник осередків ОУН у середніх школах Львова Тарас Коцюба (“Верба”), крайовий референт “Юнацтва” ОУН Ростислава Магаляс (“Громовий”), керівник розвідувальної референтури КЕ ОУН в Західній Україні Микола Матвійчук, керівник пропагандивної референтури КЕ ОУН Кость-Арпада Березовський (очолював керівництво українськими націоналістичними організаціями серед студентів), заступник керівника Львівського міського проводу ОУН Роман Горбаль, керівник “Юнацтва” ОУН у Станіславській області та член КЕ ОУН Дмитро Клячківський та ін. Водночас були арештовані рядові члени — Люба Комар, Наталія Винників та інші. Серед них була рідна сестра майбутнього головнокомандувача УПА Романа Шухевича 18-ти річна Наталя. Вони не займали помітних посад в організації, але виконували важливі завдання: кур’єрами КЕ були 8 осіб, 3 особи — обласними кур’єрами, окружними і районними зв’язковими – 11 чоловік, господарями конспіративних і явочних квартир – 9 осіб. **Тільки арештовані члени Юнацтва ОУН Булка, Чарковський, Старка і член ОУН Безпалько за даними слідства не мали конкретних доручень.** Більшість арештованих і відданих до суду українців були молоддю у віці від 16 до 30 років, які навчались в освітніх закладах Львова. За одним джерелом — 13 студентів Львівського університету, 6 студентів Медичного інституту, 3 студенти Політехнічного інституту, а також 12 гімназистів, 6 випускників вищих шкіл, 5 випускників гімназій – всього **45** осіб; за іншим — “13 студентів Львівського університету, 8 — медичного інституту, 4 — політехнічного інституту, 3 — педагогічного інституту та 11 учнів Львівських шкіл 8—10 класів”, всього 3**9 осіб**. Фактично на лаву підсудних **потрапив увесь склад КЕ (за винятком Мирона Дмитра, який перебував у глибокому підпіллі), та члени молодіжної організації ОУН.**

Упродовж брутального досудового слідства, яке тривало три місяці і завершилось 13 грудня 1940 р., арештовані члени ОУН, які утримувались найімовірніше у в’язницях № 1 (“Бригідки”) та № 2 (“тюрма на Лонцького”), піддавалися катуванням, залякуванням. Всяко принижувалась їхня людська гідність. 13 листопада 1940 року всі їхні справи були об’єднанні в одне провадження. У січні 1941 р. слідчі матеріали були передані до обласного суду у м. Львові. Попри тривале слідство й більшовицьку практику морального терору підсудних, більшість оунівців вели себе, як і їхні побратими в українських політичних процесах часів польської або совєтської окупації, – мужньо і стійко. Так юна Марійка Наконечна на провокаційне запитання прокурора, що вона зробила б, якби ОУН доручила їй вбити “батька Сталіна”, дзвінко відповіла: “Я виконала б наказ організації” (*Люба Комар. Процес 59-и. Другий наклад. Пролог Ньюорк, Нью – Джерзі 1991. – С. 33*). В останній день процесу, у Щедрий вечір, арештована українська молодь не зрадила народній традиції — зуміла в оригінальний спосіб відзначити це велике релігійне свято. “Моя сусідка, — згадувала Люба Комар, — легко штовхнула мене і, обережно всунувши мені в руку скибку білого калача, шепнула святочний привіт і додала: “Скубни трішки і передай далі”. Я здогадалася, що це було надвечір’я Йордану, тож скубнувши дрібку, подала калач сусідці з другого боку. І так він ішов з рук до рук, об’єднуючи нас усіх наче за спільним столом на Щедрий вечір” (*там же*). Підсудним було призначено девять адвокатів, яким частину справ для ознайомлення віддали тільки напередодні засідання, тому вони не мали фізичної можливості ознайомитися з матеріалами. Зрештою, жоден із них, звичайно ж, не міг вплинути на рішення суду, який відбувся за відпрацьованим, звичним для сталінського беззаконня сценарієм, і тільки затвердив прокурорське обвинувачення. Справжній громадянський подвиг вчинив галицький адвокат Роман Криштальський, який у своїй запальній промові, захищаючи підсудних, вигукнув: “Так це ж цвіт української молоді!”. “Це були мужні і зворушливі слова, – пише у спогадах Люба Комар. – Після грубої лайки прокурора на нашу адресу вони чудовою музикою прозвучали в наших вухах та гордістю наповняли наші серця. Вони назавжди глибоко закарбувалися в нашій пам’яті. Але у той час, усвідомлюючи, де ми є, наше душевне піднесення затьмарила тривога: чи не сяде з нами на лаву обвинувачених наш добрий, але необачний оборонець?” (*там же, с. 38*).

18 січня 1941 р., після двогодинної наради, колегія Львівського обласного суду повністю задовольнила висунуті в прокурорському обвинувачені покарання. 58 підсудним інкримінували злочини за статтею 54, підпунктами 2 та 11 Карного кодексу УРСР, а 59-му Шенгері П. І. – за статтями 19, 54-2, 54-11, 20, 206 – підготовка збройного повстання та участь у контрреволюційній організації. Їх обвинуватили у приналежності до нелегальної ОУН, в антирадянській діяльності, підготовці повстання проти радянської влади, шпигунстві на користь Німеччини. “Антирадянська діяльність ОУН”, згідно з текстом звинувачення, мала на меті “підготовку збройного повстання проти Радянської влади, захоплення влади в свої руки і створення т. зв. “самостійної української держави” фашистського типу за принципом: “Україна для українців”. 42 підсудних (31 чоловіків і 11 жінок) суд засудив до розстрілу, решта 17 (11 жінок і 6 чоловіків) отримали 10 років позбавлення волі (концтаборів) з наступним засланням на 5 років, конфіскацією майна на користь держави та 5 років позбавлення права проживання в УРСР. У мотивації рішення суду зазначалося, що суворість вироку зумовлена тим, що “*майже всі підсудні заявили в судовому засіданні, що не хочуть зупинити ворожої діяльності проти Радянської влади та заявили, що будуть продовжувати ворожу роботу при всяких умовах...”* [Галузевий державний архів СБУ (далі: ГДА СБУ). – Ф. 13. – Спр.74170фп. – Т. 8. – А. 285 – 286].

Будівля Львівського обласного управління НКВС (світлина кінця 1930-х)

Протягом кількох наступних днів після суду всі засуджені написали прохання про помилування, а згодом їхні батьки слали листи та телеграми у республіканський суд та особисто до Сталіна із проханням помилування (ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр.74170фп. – Т. 5. – А.1-424). Чи враховувала совєтська феміда природну реакцію засуджених і їхніх батьків на жорстокі вироки суду? Документального підтвердження цьому не знайти. Відомо, що 18 лютого 1941 року Верховний суд УРСР розглянув касаційну скаргу і залишив вирок без змін (невідомим залишається зміст касаційної скарги). Виняток було зроблено лише для “неповнолітньої Ірини Зубач”, якій розстріл замінили на 10 років ув’язнення у виправно-трудових таборах. Верховний суд СРСР 15 березня 1941 р. замінив вироки ще 19 засудженим до розстрілу на позбавлення волі — 10 років концтаборів, 5 заслання та 5 років без права проживання в УРСР. 27 березня 1941 р. особливим рішенням Верховного суду СРСР була помилувана І. Пик. Їй розстрільний вирок було замінено на свободу — як громадянка США вона була вислана за межі СРСР. Яна Примаченко твердить “за її звільнення активно боролися американські дипломати, і в результаті її обміняли на двох радянських шпигунів”. На нашу думку, справа була не в “радянських шпигунах”, а набагато глибших обставинах. Найімовірніше, Сталіну попри його антиімперіалізм не хотілось псувати стосунки з США — президент Ф. Д. Рузвельт каналами таємного звязку неодноразово інформував його про підготовку нападу Німеччини на Радянський Союз. Їх він, як і аналогічні донесення з інших джерел, ігнорував, свято вірячи у дружбу з Гітлером, але погіршення відносин з США не хотів. Тому доцільно припустити, що головною причиною заміни Ірині Пик вироку, її фактичного помилування, висилки за межі СРСР було те, що вона була громадянкою США, наймогутнішої держави у світі.

А скільком учасникам “процесу” і кому саме розстрільний вирок було залишено без змін, скількох і коли кого було страчено? Яна Примаченко вважає, що без змін вирок – розстріл — було залишено 19 особам. А у Вікіпедії названо 20 осіб. За матеріалами ГДА СБУ, відображених в Інтернеті, вирок “вища міра покарання — розстріл” залишили тільки щодо 18 осіб [ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр.74170фп. – Т. 8. А.424]. Насправді страчено було 21 особу. “Більшість вироків смертної кари здійснено 14 квітня 1941 р. Вони стосувалися Максиміва, Думанського Михайла, Вовка, Сороківського, Нирки, Гошка. Щодо інших, засуджених до розстрілу, інформації немає”. Слід звернути увагу на те, що Думанського Михайла, засудженого до розстрілу, було помилувано, тому віднесення його до розстріляних помилкове. Найбільш повна відповідь на питання кого і коли було страчено (хоч і вона є невичерпною) міститься **у матеріалах суду над Львівською Краєвою екзекутивою ОУН, які зберігаються в “Государственном Архиве Российской Федерации” (ГАРФ)”, і цитуються нижче. У них зазначається:** “14 квітня 1941 р. були розстріляні члени крайового центру: Максимів І. А./ “Бард Богдан Андрійович”, Вовк М. А., Матвійчук М. М., Думанський П. І., Березовський К.-А. А. Розстріляні також школярі і студенти Сороківський С.Г., Єднорог Б. С., Костишин Ю. В. / Марків Ю. М., Коцюба Т.Т., Нирка С. М., Тисляк С. М., Ковалюк В.Т., і Пакуляк М. І. У той же день були розстріляні й активні оунівці, які зберігали зброю і які, за обвинуваченням, займалися шпіонажем — Дяків Р. Г., Берест Р.-М. П., Гошко М, М., Матвійчук А. М., Думанський С. І., Кларк П. В., і Данилевич (Рубінський) В. П.”, т. б. 20, а не 21 розстріляних. Про те, що вироки збережені 20 учасникам “Процесу 59-ти” були виконані двічі – 17 і 18 червня 1941 року, повідомляв у донесеннях голова судової колегії по кримінальним справах Верховного суду СРСР Камерон заступнику голови Ради народних комісарів О. Вишенському. Він називав розстріляних “керівними і активними членами ОУН”. І попри це існують певні сумніви, що саме в цей весняний день була вчинена кривава розправа над усіма засудженими до розстрілу українськими патріотами із “Процесу 59-ти”. За твердженням російського дослідника М. І. Семиряги “Всі наступні дні аж до 3 липня 1941 року Вишенський регулярно отримував донесення про долю арештованих членів ОУН і у свою чергу інформував про це Сталіна”. Чи була б потреба у такій інформації, якщо б всі засуджені на смерть оунівці справді були розстріляні 15 квітня 1941 р. ? Історик також зазначає, що 26 червня 1941 р., коли бої вже йшли на околицях Львова, Вишенський доповів Сталіну: вироки 14 учасникам ОУН були приведені у виконання” [Див. Семиряга М. И. Размышления о борьбе Организации украинских националистов (ОУН) в годы второй мировой войны // Историко-филологический вестник Украинского института. – Т. 1. – М., 1997. – С. 224 – 240]. Чи можуть виникнути і з цього приводу сумніви? Насторожує те, що дані, які двічі раніше отримував О. Вишенський — 20 розстріляних ще 14 квітня, — непідтверджені у донесенні 26 червня 1941 р. Сталіну – у ньому говориться про виконання вироків лише 14 оунівцям. Та немає сумніву: було розстріляно 20 смертників, зазначених у донесеннях сталінських сатрапів, і Грицеляк Б. М., засуджений за окремим провадженням Львівського обласного суду – всього 21 особа. **Справа Грицеляка Богдана Михайловича (1923 року народження) перед судовим засіданням була виділена в окреме провадження. Через це, відмічено у Вікіпедії, “процес фактично став “процесом 58-ми”. То як вірно називати суд над оунівцями у Львові: “Процес 59-ти”, чи “Процес 58-ти”? На нашу думку, право на життя мають обидві назви. Та слід зауважити, що публікації з назвою “Процес 58-ти” не подаються. І мабуть тому, що арештованих і відданих суду оунівців було справді 59. У цитованих матеріалах суду над Львівською КЕ ОУН, які зберігаються в “ГАРФ”, теж називається не 59, а 58 осіб. В них, як у Вікіпедії, нічого не сказано про вирок Грицеляку Б. М., якого за матеріалами “Процесу 59-ти” засудили до розстрілу (ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 74170фп. – Т. 8. – А. 401- 401 зв.).**

Таким чином, із 42 засуджених до розстрілу Обласним судом Львова 21 помилувано. І. Зубач помилував Верховний суд УРСР, інших 20 — Верховний суд СРСР: 19 рішенням від 15 березня 1941 р., а І. Пик особливим рішенням від 27 березня 1941 р. Із 42 засуджених на смерть помилували 10 дівчат і 11 хлопців. Двадцятьом розстріл замінили на позбавлення волі і тільки для оунівки Пик І. – на свободу, що є безпрецедентним в історії совєтського правосуддя. Верховний суд СРСР 15 березня 1941 р. помякшив також вироки 15 засудженим до позбавлення волі Львівським обласним судом, а двом (Кохман Г. Й. і Матла О. А.) залишив без змін – 10 років концтаборів, 5 років позбавлення виборчих прав, 5 років заборони жити в УРСР. 21 було розстріляно.

Оповідки зі школи антикомуністичного виховання

Олеся КОВАЛЬЧУК,
заслужений учитель України,
лауреат премії ім. Б. Грінченка,
Волинська область, с. Жидичин

Замість передмови

Бралася за ручку у гризотних роздумах: чи варто... Чи варто описувати пережите звичайною людиною і марно витрачати час, якого вже (о неперебутня прикрість!) не може бути багато попереду? Врешті-таки переважила думка, що в належному осмисленні минулого, історичної долі народу, а відтак і сьогодення відчутно допомагає мемуаристика не тільки від великих, а й пересічних смертних. І хіба біографія кожного не є частиною біографії нації?

І як то добре, що тут – надто зважаючи на хронічну кампанію українофобів щодо ідеалізації червоного минулого – дуже промовисто дають про себе знати друковані спогади про пережите особисто і в “Слові Просвіти”. З огляду на сказане, насмілююсь запропонувати увазі улюбленої газети подані далі тексти – може, окремі таки придадуться до друку. А задля увиразнення означених намірів доведеться забігти у хроніці дещо наперед.

Під час навчання у Луцькому державному педінституті ім. Лесі Українки авторці судилося стати причетною до дисидентського руху шістдесятників та фігурувати в ролі однодумця при судовій розправі над Дмитром Іващенком, Валентином Морозом та братами Михайлом і Богданом Горинями. Незаперечене свідчення тому – текст Вироку Волинського суду від 20 січня 1966 року (правди ради додаю фотокопію його фрагменту із видання “Реабілітовані історією. Волинська область. Книга перша. Луцьк, 2010” с. 372). Принагідно мушу зазначити, що подана у тексті начебто надсерйозного документу інформація в основному відповідає дійсності, але черпалася не з показів “свідків”, як там твердиться, а при перлюстрації листування та прослуховуванні потаємних розмов про неподобства в національній політиці КПРС.

Як відомо, старших було ув’язнено, а щодо молодших вчинено комсомольське судилище та виключено за “негідну поведінку” (за “плювання в очі радянській владі!”) зі славних рядів ленінської молоді. З таким “вовчим білетом”, без диплому мене, зокрема, спрямували в “ідеологічно сильний педколектив” сільської школи у поліській глибинці. Але наразі – не про сповнене крайнього драматизму вчителювання під ковпаком КДБ з повсякчасним схиляннням до сексотства, а про витоки переконань і зумовленість життєвого вибору.

На численних допитах у всезнаючому відомстві раз по раз звучало обурення: як могли ми, виростаючи після великої Перемоги та пройшовши школу комуністичного гарту як жовтенята-піонери-комсомольці, так низько опуститися, опинившись в “націоналістичному охвісті”: “Вєдь нікакіх условій для рєцедівов бандєравщини давно нєт!”. І чомусь невтямки було невсипущим “стражам порядку” прісно-пам’ятної доби, що саме сповідувані ними постулати, відображені в реаліях тогочасного життя, і служили, за висловом незабутнього Євгена Сверстюка, школою антикомуністичного виховання.

...Згадую своє дитинство і пишу наче про іншу, хоч і добре знайому людину – тобто про типову маленьку українку-західнячку з неспокійного порубіжжя 40-50-их років минулого століття. Нехай так читачем і сприймається...

З Україною в рідних оселях

Усвідомлюю себе либонь зі зламу другого та третього року життя, коли, прокинувшись раненько, любила зі свого ліжечка знову і знову розглядати інтер’єр світлиці. На стінах – ікони в рушниках, вишитих руками різних поколінь роду, українські пейзажі, намальовані батьком на овальних зрізах березових стовбурів, світлини рідних людей. Найбільший портрет – Т. Г. Шевченка, вправлений у різьблену дерев’яну раму з настінного дзеркала. На полотні – звісно, особливо близький родич, бо по батькові, як і я. Леся Українка – теж своячка, бо так само зветься. Ще з “родини” — намальований молодий козак на коні, що мчить із шаблею в руці навперейми вершнику-татарину. Цей то вже не рідня, а лихий чужинець, тому його сміливець-козак хоче вигнати з України. Довкола Шевченкового образу – малюнки баских коней з розвихреними гривами. Їх не знімають, навіть коли білять хату: хай прийде і розпорядиться сам автор, тобто мій дядечко Дмитро, який двадцятирічним під псевдо Сірко “пішов боронить Україну”. На жаль, я його ніколи так і не побачила...

Поряд із ліжком – етажерки і тумбочки, наповнені книжками. Їх читають домашні та позичають сусіди. То найбільше багатство, що його залишив дідусь Тимофій.

Люблять відвідувачі слухати і вивчені мною вірші про хату, де “низенькі пороги, щоб нас не минали дідусі убогі”, про квіткове весілля та “дівчинку маленьку – українку молоденьку”, в якої “українці – тато й ненька, і родинонька усенька, й знак рідненький – тризуб золотенький”.

Святая святих для всіх домочадців – непорушна інсталяція на масивному комоді як пам’ять про старійшин роду, що дочасно пішли з життя, залишивши по собі яскраві легенди. Вони переповідалися, а відтак і сприймалися майже побожно, слухати їх та осмислювати хотілося знову і знову.

Сам комод становив головну частину приданого улюбленої невістки Козельців-Назар’євих — Берти Шретер. Була вона з родини німецьких колоністів, рано осиротіла і виховувалася в сім’ї дядька по матері – Майєра. Як і належало німецьким дівчатам, до видання пройшла ґрунтовний вишкіл з домоведення: тямилася у кравецтві, вишивала, плела гачком і шпицями, творячи візерунки дивної краси на прошвах, скатертинах, светрах. Добре зналася на європейській кулінарії та домашній педагогіці. Звісно, усім тим неабияк вирізнялася з-поміж сільського жіноцтва, й інакше як “пані” до неї ніхто не звертався. Однак сама мала особливий сентимент до всього українського, що й звело романтично налаштовану дівчину із таким же піднесеним душею українцем Тимофієм – майбутнім православним священником. За умовами церковного шлюбу вихрестилась і стала Варфоломією. Коли чоловік опинився в армії УНР в ролі капелана, без нього виховувала дітей в українолюбному дусі і німецької мови навчала їх не дуже охоче: мовляв, не треба відрізнятися від народу, серед якого народилися. Всі п’ятеро згодом виявили дієвий патріотизм, двоє синів “віддали життя за Україну”, пройшовши перед тим вишкіл у “Просвіті” поряд із трьома сестрами, які теж по-своєму сприяли діяльності УПА.

Авторка з братиком Дмитрусем. 1947 р.

Ну а згадана інсталяція на комоді, як і весь його вміст, теж служили неабияким джерелом пізнання родинних уподобань. У центрі композиції височіла обтягнута вишневим оксамитом та мистецьки оздоблена золотистим плетивом шкатулка, сповнена витончених жіночих прикрас. Поряд лежав “Кобзар” з вишитими синьо-жовтими та червоно-чорними закладками, а з іншого боку стояв бронзовий підсвічник при іконі Божої Матері. То все – подарунок нареченого Тимофія своїй обраниці в день заручин. Понад ним на стіні – віддарунок нареченої: дві майстерно виплетені з блакитного та жовтого ґарусу декоративні кишеньки – для годинника і пенсне (до слова, ті коштовні речі поцупили енкаведисти при черговому обшуку).

У шухлядах комоду зберігалася вибагливо гаптована постільна білизна. Простирадла, чохли для ковдр були позначені вишитим іменем власниці по-німецьки, а наволочки на маленькі дитячі подушечки (“ясики”) помічено ініціалами дітей по-українськи.

Другою не менш дорогою для мене оселею була хата Ковальчуків-Теребеїв – моїх дідуся й бабусі по батьковій лінії. Вона потопала на віддаленому хуторі в обіймах розкішного пів гектарного саду, а всередині обдаровувала кожного пахощами цілющого зілля – м’яти, васильків, любистку, чебрецю, шавлії... По втраті усіх трьох синів у повстанському русі бабця Ксеня буквально тремтіла над онуками і заставляла їх їсти зранку до вечора майже безперервно. Доброї їди було завжди багато. Побравшись сиротами в 17 літ, невтомні трударі зі своїх успадкованих 2 гектарів орної землі розжилися ще на 20.

Інколи при трапезі внуків у дворі бабуся раптово кудись зникала. І мені вже на шостому році життя випало підгледіти, як вона, стоячи на колінах перед іконостасом, шепотіла, захлинаючись слізьми: “Змилуйся, Україно, над нами! Скільки тобі їх треба? Поверни, Боже, хоч отого мізинчика мого — Сашика”. По тому цілувала розп’яття і синову скрипку, повішену на стіні поміж образами і засохлими гронами калини. Звісно, і цього свого близького родича живим я так і не знала.

Тим часом на райському хуторі знаходили собі тривалий притулок немало жебраків із Брянщини та Калуги. Декілька хлопчаків жили більше року, а дівчину родом аж з-під Смоленська взяли нам із братом за няньку. Хлопцям перепав одяг загиблих синів, а росіянку – “нашу Надю” — мама щонеділі виряджала до церкви у своєму просвітянському одязі – у вінку, у стрічках та хромових елегантних чобітках або туфлях-човниках. Зі своїми двоюрідними братами та сусідськими дітьми ми залюбки гралися у прохачів і подавальників. Називали гру “падайтєкаділаска”, бо той дивний магічний вираз чули щодня від чисельних захожих торбешників-“калхозніків”, яким відмовляти було не можна: “вони, як і ми, — християни”. Не з доброго дива усі наші “квартиранти” гірко плакали, коли господарів розкуркулювали, і не хотіли вантажити на вози нажите добро та руйнувати новий ще вітряк.

Так, рідні оселі мого дитинства обдаровували своїм українським теплом не тільки мене...

Кохана донечка – зрадниця?

1945 рік. Мені минає третій. Буяє травень. Я рву розкішні кульбаби на подвір’ї і боюся заходити в хату. Там діється щось геть недобре. Всі дорослі час від часу виходять заклопотані і заплакані. Ніхто не чує, що прошу допомогти виплести вінок. Натомість тітонька Ляля таки тягне мене за руку в дім. Упираюся і зупиняюся зразу за порогом світлиці. Перед очима – ліжко біля протилежної стіни. На великій білій подушці – жовто-сіре обличчя незнайомого діда. Кістлява рука простягає на долоні кольорові подушечки-карамельки. Хтось іззаду підштовхує мене, щоб підійшла і взяла “гостинець від тата”. Я – аніруш: той чоловік такий негарний і батьком моїм бути негоден. Сині повіки безсило опускаються, і з куточків очей сріблятся по скронях дві вологі стежинки. Цукерки скочуються з руки на долівку. Почуваюся винною, збираю розсипане і чимдуж біжу від ліжка в іншу кімнату. Там маю дочекатися справжнього татка – отого доброго красеня, що носив мене до церкви на своїх теплих широких плечах. І так приємно було куйовдити його пишні кучері обома руками!

...Щоб якось розрядити тодішню неприємну ситуацію, до ліжка хворого підтягнули колиску з новонародженим сином. Ледве спромігшись гойднути її кілька разів, страждалець таки задоволено усміхнувся. Про це мені, вже дорослій, розповіла бабуся. А тоді ще у дитячій голові не в’язалися у відповідну логіку мамині розповіді після ходіння з передачами про страждання її судженого, якого мордували в “капезі” (камера предварительного заключения). Кат за наказом слідчого танцював на дошці, яку клав жертві на груди, відбив печінку і легені. За браком доказів недомордованого “націоналюгу” віддали додому. Через кілька днів його повернуть з госпіталю як безнадійного, і він, ледь торкнувшись ногами землі, помре на руках своєї двадцятисемирічної дружини. Коли після похорону спалювали просякнутий сукровицею від ран матрац, у ньому знайшли з десяток намальованих покійним листівок з ним же складеними віршованими закликами до непокори “москалям”. Не встиглося до арешту роздати за адресами, хоч подібні доручення зазвичай виконував як належало, та й інших, власне, йому не давали – берегли для використання творчого хисту та через підірване ще польською дефензивою здоров’я.

Далі буде.

“Завдяки ініціативі та наполегливості Богдана Гориня і його брата Михайла українська нація записала славну сторінку до своєї історії”.

Штрихи до портрета Богдана Гориня

Мирослав ЛЕВИЦЬКИЙ,
член НСПУ

Українському політику, громадському діячеві та письменнику-документалісту, лавреату Національної премії України імені Тараса Шевченка Богдану Гориню 10 лютого 2021 р. виповнилося 85 років.

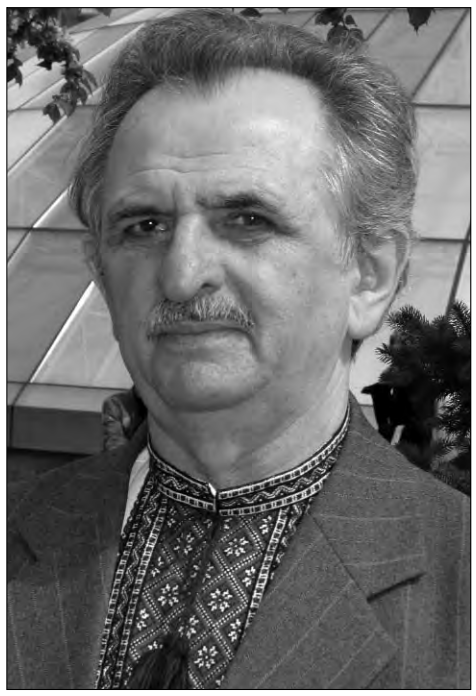

Богдан Горинь належить до унікальних постатей сучасної України. У ньому поєдналися три рівноцінні іпостасі. Він талановитий політик-державник, прискіпливий до слова й факту письменник-документаліст, літературний критик, активний і безкомпромісний громадський діяч. Ті високі слова про Богдана Гориня були сказані колишнім українським урядовцем Ігорем Ліховим. У них немає перебільшення: Богдан Горинь заслуговує високої оцінки посвятою свого життя Україні, боротьбою за державну незалежність, яку усвідомлено вів ще зі студентської лави. Тож відродження незалежної держави було головним життєвим кредо Богдана Гориня.

У нашій розповіді зосередьмося на політичній грані постаті Богдана Гориня.

Він народився в селі Кніселі на Львівщині. Батько Микола був активним просвітянином, згодом – головою Кнісельської “Просвіти”. А дід Богдана Михайло Горинь у часи ЗУНР очолював українську управу села.

Микола Горинь, зрозумівши, що просвітницької праці замало, аби зупинити хвилю полонізації, включився в політичну діяльність, за що був кілька разів суджений, останній раз – до смертної кари. Від виконання вироку суду врятував вибух Другої світової війни: на тюрму впала бомба – охорона і в’язні розбіглися хто куди. Повернувся Микола Горинь додому скатований тюремними наглядачами у сумнозвісних львівських “Бригідках”. Чорна від побоїв батькова спина до сьогодні відлунює в синових спогадах болем і несприйняттям усякої несправедливості й насилля.

На першому плані (у центрі) Богдан Горинь з квітами подяки за Акт Незалежності, Львів, 25 серпня 1991 р.

У 1944-му Богдан побачив “визволителів”: до села приїхав гарнізон енкаведистів виселяти деякі родини до Сибіру. На подвір’ї вони розвели вогонь і кидали в нього книжки, батькові та дитячі. Душа Богдана краялася від болю, але він не міг нічого вдіяти. Тим паче, мамі сказали, що вона з двома синами у списку на виселення до Сибіру.

В юності прийшло переконання, що лише державна незалежність може гарантувати права і свободу українцям. Про це йшлося в підпільній літературі, яку поширювали активісти ОУН, а згодом, у 1960-ті роки – у самвидаві, який виготовляв та активно розповсюджував Богдан Горинь.

У поле зору КҐБ він потрапив ще студентом Львівського університету, який закінчив у 1959 році. Його критичні судження про навколишню дійсність і пристосуванців не оминули оцінки КҐБ. Богдан Горинь очолював університетський літературно-критичний гурток. Гориневі сміливі судження в далекі студентські роки викликали довіру та прихильність ще живих сучасників Івана Франка – письменників Дениса Лукіяновича, Михайла Яцківа, Михайла Рудницького – вони розповідали йому про українську минувшину й дарували заборонені комуністичною владою видання. Молодим дослідником захоплювався скульптор професор Іван Севера, про життя і творчість якого Богдан Горинь почав писати книжку, проте арешт та багатолітні репресії змусили відкласти цю працю аж до часів незалежності України. Книжка “У пошуках берега. Життя і творчість скульптора Івана Севери” була видана у Львові в 1996 році Інститутом українознавства.

Дипломна робота Богдана Гориня “Питання психології творчості в праці Івана Франка „Із секретів поетичної творчості”” була оцінена керівником дипломної роботи, легендарним професором Михайлом Рудницьким як готова кандидатська дисертація (за європейськими стандартами – докторська). На захисті дипломної був присутній ректор університету Євген Лазаренко, котрий рекомендував працю до друку в літературно-мистецькому журналі “Жовтень”, де у № 5 за 1960 р. було надруковано розділ цієї дипломної. Здавалося, що після цього для Богдана Гориня двері у велику науку широко відчинені, йому обіцяли працю в Інституті суспільних наук (нині – Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича). Проте сталося по-іншому. КҐБ, проігнорувавши думку вчених, домігся спрямування молодого спеціаліста на Кіровоградщину. Звідти, у зв’язку з перенасиченням вчительськими кадрами, його відправили назад до Львова, де він працює в Будинку народної творчості.

Богдан Горинь активно включається у єдино доступний тоді засіб боротьби – участь в українському самвидаві. У ті часи в СРСР така форма поширення інформації кваліфікувалася як “антирадянська діяльність” і, відповідно до статті 62 Кримінального кодексу УРСР, суворо каралася.

Вінцем “опіки КҐБ” було те, що Богдан і Михайло Горині потрапили під перший “брежнєвський покіс” – хвилю арештів, які новий правитель СРСР Леонід Брежнєв провів в Україні за неповний рік після приходу до влади. На суді, який мав узаконити розправу над українськими патріотами, каґебісти зрозуміли, що вирішальну роль у формуванні високої національної свідомості братів Горинів відіграли їхні батьки. Тому призначена державою (насправді КҐБ!) адвокатка Малік, яка у ході державного “захисту” підтримала всі звинувачення прокурора, одного моменту зірвалася і стала кричати, що разом із синами мали б судити і їхнього батька, який виховав таких “антирадянщиків”. Ім’я цієї адвокатки загубилося в пам’яті. Відомо лише, що тоді була вона дружиною офіцера КҐБ Станіслава Маліка, 1929 року народження (від 1983 року до розпаду СРСР Малік, уже у званні генерала, очолював Львівське управління КҐБ).

Богдана Гориня за рішенням Львівського обласного суду на три роки було запроторено до концентраційного табору № 11 в Мордовії. Богдан часто каже, що там він закінчив ще один “університет”, бо зустрів чимало унікальних, нескорених українців на чолі з легендарним Михайлом Сорокою. Там Богдан Горинь переконався, що прагненням усіх поневолених народів є втеча з російських “братських” обіймів. А ще мав змогу побачити всю потворність російського шовінізму. Бо як назвати заяву табірного лікаря, який хизувався, що він спершу каґебіст, а потім лікар?

Після повернення з табору не могло бути й мови про працю за фахом. Перших 8 років – поневіряння на низькооплачуваних фізичних роботах. Аж у вересні 1976 року Богдан влаштовується до Львівської картинної галереї (без права друкуватися). Приблизно тоді ж його брат Михайло був влаштований психологом на заводі “Кінескоп”. Тим працевлаштуванням КҐБ вирішив зняти привід для закидів правозахисних організацій демократичного світу про порушення прав людини та посилити контроль за дисидентами. Каральна санкція про заборону друкувати Богдана Гориня діяла аж до обрання його 4 березня 1990 року народним депутатом Верховної Ради тодішньої УРСР, в якій разом із однодумцями він почав боротьбу за відновлення державної Незалежності України.

Для Богдана Гориня чималі надії на суспільно-політичні зміни, на свободу слова (“перестройка и гласность”) були пов’язані з горбачовською “перебудовою”. Хоча він вже мав такі сподівання, коли в 1956 році слухав в університеті закриту доповідь Хрущова про “культ особи”. Однак після хрущовської “відлиги” відбувся брежнєвський державний переворот, у результаті якого десятки українських патріотів опинилися в концтаборах, а десятки тисяч було звільнено з роботи.

Під час другої “відлиги” – горбачовської перебудови – Богдан Горинь активно стежив за подіями в Литві, яка була своєрідним оазисом свободи. Натхненні політичними подіями в прибалтійських республіках та змінами в Москві, українські дисиденти Богдан і Михайло Горині разом із В’ячеславом Чорноволом (ініціатором) створюють опозиційну до КПРС політичну партію під назвою Українська Гельсінська Спілка. Утрьох пишуть програмний документ – історичну “Декларацію принципів УГС”, оприлюднену на 50-тисячному мітингу на площі перед Львівським університетом 7 липня 1988 року. Того дня, без перебільшення, почався новий розділ в історії України. Хоча до формування в суспільстві свідомого державницького прагнення, засвідченого на грудневому референдумі 1991 року, ще треба було більше як три роки інформаційної праці, проте після 7 липня 1988 року світ побачив, що Україна – не “зона застою”, республіка прагне змін і українці почали боротьбу за національні права й свободу.

Детально відстежуючи події в прибалтійських республіках (влітку 1989 року усі вони вже прийняли Декларації про державний суверенітет), Богданові дуже заімпонувало проведення у день 50-річчя пакту Ріббентропа – Молотова “живого ланцюга”, який простягнувся автомобільною дорогою, що з’єднує столиці всіх трьох республік. Судячи з публікацій у газеті “Свобода”, ця подія потрясла весь демократичний світ. У заяві ЦК КПРС події у прибалтійських республіках було названо “проявом істерії”.

Богдан Горинь мав докладне уявлення про “живий ланцюг” з листування та телефонних розмов із приятелями, дисидентами тих республік, зокрема, з Лагле Парек, яка очолила Національну партію Естонії. Дисиденти цих країн (тоді ще республік СРСР), з якими тоді мав тісний контакт Богдан Горинь, розповідали йому про велике піднесення, викликане оголошенням і першим етапом практичної реалізації “Балтійського шляху” – спільної програми відновлення парламентськими, ненасильницькими засобами державної незалежності кожної республіки. Першим етапом було проведення між центрами столиць трьох республік “живого ланцюга”. У 2009 році він був включений до списку ЮНЕСКО “Пам’ять світу”.

Богдан Горинь та Іван Світличний в Карпатах, 1963 р.

Як співзасновник та член керівництва УГС Богдан Горинь глибоко усвідомлював, що Україна до незалежності мусить іти шляхом пробудження історичної пам’яті, шляхом відродження національної свідомості та національної гідності. Тому Львівська організація УГС за ініціативою Богдана Гориня закликала людей 17 вересня провести у Львові “живий ланцюг” Скорботи для вшанування пам’яті усіх убитих, ув’язнених і депортованих галичан у результаті сталінського “приєднання” західноукраїнських земель до УРСР у складі СРСР. Люди підтримали цю ініціативу. Кількома рядами у задумі та мовчанні стояли обабіч проспекту Свободи (сучасна назва колишнього проспекту Леніна) та проспекту Шевченка – від Оперного театру до місця, де нині пам’ятник Михайлові Грушевському. При великій щільності заповнення площі, яка зафіксована на відеокадрах, можна вважати, що в тому історичному “живому ланцюгу” Скорботи взяло участь щонайменше 50 тисяч осіб. Це був знаковий момент у новій історії Львова.

Відчуваючи пульс часу, натхненні успіхом ланцюга скорботи, на другому засіданні Великої Ради Народного Руху України 16 грудня 1989 р. Богдан Горинь спільно з братом Михайлом відстояли ідею у 71-шу річницю Акта злуки ЗУНР та УНР 21 січня 1990 р. провести між Львовом та Києвом “живий ланцюг” Соборності (відомий також під назвою “ланцюг єдності” та “ланцюг злуки”).

Богдан Горинь аргументовано довів, що 12-та година дня в неділю 21 січня 1990 року є найбільш відповідним часом для такого заходу.

Важко було знайти заперечення так поставленому питанню. Велика Рада Руху підтримала цю ідею. Завдяки ініціативі та наполегливості Богдана Гориня і його брата Михайла українська нація записала славну сторінку до своєї історії.

Найважливіші рішення парламенту першого скликання, депутатом якого був Богдан Горинь – прийняття Декларації про державний суверенітет та Акта про Незалежність. До обох рішень активно причетний Богдан Горинь. Бог нагородив його вмінням аргументовано говорити не лише з побратимами, а й опонентами та навіть із ворогами. Під час підготовки до прийняття Декларації про державний суверенітет комуністи і чути не хотіли, щоб у тексті декларації була згадка про право України мати власні Збройні сили.

Довго Богдан Горинь як представник депутатської групи колишніх політв’язнів “Незалежність” вів дискусію на цю тему з керівником комуністичної більшості Олександром Морозом. Ця дискусія закінчилася констатацією Мороза: “Ви мене переконали, тепер мені залишається переконати своїх”. За кінцевий варіант Декларації з пунктом про власні Збройні сили проголосували 355 народних депутатів. Україна була єдиною із колишніх республік СРСР, котра у Декларацію про суверенітет ввела пункт про намір створити власні Збройні сили.

Під час обговорення і підготовки до голосування Акта про Незалежність були свої емоції та свої проблеми. Під час кулуарного обговорення 24 серпня 1991 року того доленосного Акта частина комуністів дуже наполягала, щоб до Акта про незалежність була прив’язана “Декларація про державний суверенітет” з пунктом про союзний договір. У тій полеміці брав також участь Богдан Горинь, аргументовано доводячи, що це різного плану правові акти і їх не можна поєднувати. Після твердих аргументів Богдана і його колег-державників

на голосування Верховною Радою був винесений Акт про незалежність України без будь-яких прив’язок до горбачовського союзного договору.

Того історичного для України дня Богдан Горинь зумів переконати багатьох депутатів із так званої “групи 239”, які ще вранці розгублено запитували: “А как же без Союза?”, що усі розмови про союз слід замінити розмовами про побудову Української держави. На основі розсекречених телеграм та інструкцій ГКЧП довів багатьом членам “групи 239”, що дії тодішнього першого секретаря КПУ Станіслава Гуренка слід кваліфікувати як зраду суверенної України.

Після виграного референдуму про підтримку незалежності України Богдан Горинь, як заступник голови Комітету у закордонних справах Верховної Ради України, очолював українські делегації на сесії і семінари Ради Європи і Парламентській асамблеї НАТО (тоді парламентська делегація України їздила туди у статусі спеціально запрошеного гостя). При кожній нагоді Богдан Горинь намагався переконувати західних політиків, що хоч імперія під назвою СРСР сконала, проте народжені нею проблеми залишилися (тоді Росія вела війни в Чечні, Грузії і Молдові). З боку західних політиків та генералів замість висновків було дивне запитання, яке і донині вражає: “А ви, пане Горинь, не боїтеся так різко виступати проти Росії?” Інші казали: “Для нас “нова” Росія з ринковою економікою є важливим економічним партнером”... І давали відчути, що аналітичні передбачення-попередження українського політика їх не лякають.

Після першої каденції Богдан Горинь вирішив більше не балотуватися до парламенту. Вважав, що найголовніша місія його життя — проголошення Незалежної Української держави вже виконана. Вважав, що головний тягар будівництва держави мав би лягти на плечі економістів та юристів. Мав він намір повністю віддати себе творчій праці. Відчуваючи у собі іскру Божу, прагнув, як письменник, сказати нації те, чого був позбавлений після брежнєвського державного перевороту 13 жовтня

Богдан Горинь з дружиною Оксаною

1964 року. Однак життя внесло корективи у його творчі плани.

Побачивши, що творить в оточенні новобраного президента Кучми низка вискочок-циніків на чолі з одіозним Дмитром Табачником, Богдан Горинь зрозумів, що мусить повернутися до політики, І зовсім не тому, що сподівався своєю присутністю змінити нові, цинічні тенденції. Для циніків ніякі авторитети не існують. Богдан Горинь знову пішов у депутати, щоб своєю присутністю зміцнити середовище, яке тоді в українській політиці було уособленням українського менталітету і української моралі.

У другому скликанні парламенту України Богдан Горинь багато займався питаннями Росії, у своїх виступах і статтях наголошував на небезпеці відродження російського фашизму. Враження від зустрічей з росіянами зафіксовані як в інтерв’ю так і у ще не опублікованих нотатках. Це унікальний і нині актуальний матеріал для розуміння суті Росії, хоч написаний в 1997 році.

Це лише кілька штрихів до портрету непересічної постаті української політики й культури. У підсумку до цього портрету скажу, що з усіх лаконічних оцінок, які мені довелося читати про Богдана Гориня, найбільш влучно його особу, його систему цінностей характеризує використаний директоркою видавництва “Пульсари” Ларисою Копань епіграф до статті про Богдана Гориня: “Я статків після себе не лишу, // Лише ім’я своє на книжці напишу” (Тудор Аргезі. “Відлуння”. Пер. В. Пояти).

Навчителю – з поклоном душі і серця

Чотири штрихи до життєпису професора Василя Яременка, якому 12 лютого виповнюється 90 літ

Микола ТИМОШИК

Професора Василя Яременка представляти якимось осібними епітетами не треба. Він віддавна є знаковою постаттю українського інформаційного простору. За обсягом, широтою проблематики, новизною та глибиною її осмислення, цінністю й актуальністю для розбалансованого і зневіреного українського суспільства він написав і видав стільки, що таким доробком може похвалися не кожна наукова чи навчальна інституція.

Для цього огрому зробленого характерна одна деталь: тематика всіх текстів концентрується у площині українознавства, яке упродовж століть упосліджувалося і фальсифікувалося колоніальною владою і яке сьогодні все помітніше стає чинником українського державотворення.

У цьому есеї – лише чотири штрихи до майбутнього життєпису знаного вченого, просвітянина, патріота.

На історичній світлині з мармурової зали НСПУ (2017) – професор Василь Яременко зі своїми колишніми учнями та послідовниками: Михайлом Сорокою, Іваном Забіякою, Миколою Тимошиком та Ганною Онкович

Неприхований українофіл тоталітарної доби

Для мене Василь Васильович – передусім навчитель справжньої, патріотично зорієнтованої, з людським обличчям журналістики, якої сьогодні на численних факультетах журналістики, на жаль, не вчать.

Тоді, в далекому 1973 році, предмет “Історія української журналістики” на київському журфаці у викладі молодого доцента Василя Яременка був для нас, першокурсників, ковтком свіжого повітря.

Ми відразу сприйняли його як чи не одинокого викладача-сміливця із неприховуваною проукраїнською позицією Шевченкового університету тоталітарної радянської доби. І запам’ятався відтоді тим, що публічно “розворушував” у студентів-журналістів методично зацементовувані комуністичною владою струни душ, які відповідали за живучість генетичного коду української нації.

Вже від першої його лекції у знаменитій 32 аудиторії Жовтого корпусу цей предмет став моїм найулюбленішим. Не пропустив жодної пари, із запалом змагався законспектувати максимум того, що говорив цей широко обізнаний, вимогливий, але завжди усміхнений викладач.

Звісно, що правдивого підручника із цього предмета тоді не могло бути. Тому за такий було живе, полум’яне, відверте, сміливе Слово справжнього Навчителя Журналістики, перепущене через його давно зукраїнізовану душу. Тому ряснота фактів, деталей, прізвищ, назв видань, фрагменти доль тих незнаних досі “працівників пера” – журналістів, видавців, редакторів, які “лупали скелю малоросійства”, рясно лягали в конспекти старанних студентів, спонукаючи думати, аналізувати, наслідувати.

Окрім конспекту лекцій вільнолюбиві висловлювання знакового викладача залишилися в моїх численних записних книжках, які він сам закликав нас вести для тренування пам’яті та прискорення процесу “виписування” власного пера.

Ось два промовисті витяги із записнички 1974 року.

“Шановні мої студенти. В сьогоднішній “Літературній Україні” ви прочитаєте мій покаянний лист із приводу допущених власних помилок у “політично шкідливій” моїй передмові до творів Олександра Олеся, яка щойно побачила світ з маркою “Молоді” в упорядкованій мною збірці поета – першій після початку 20-х років. Листа я такого мусив написати, але перед вами, моїми студентами, щиро хочу потвердити: від жодного свого слова в цій передмові я не відмовляюся і не відмовлюся”.

А такою була відповідь на запитання студента: чи можлива при комунізмі одна мова, одна культура, про що не раз говорили інші викладачі?

Василь Яременко: “Ні. Талант не асимілюється – він завжди шукає і знаходить собою національну форму, незважаючи на адміністративний чи політичний тиск. Федькович і Кобилянська починали писати німецькою, а стали класиками української літератури і своїми творами стверджували українську мову”.

І це було мовлено публічно в 1974-му.

Не боявся закохувати студентів у все українське

Пам’ятаємо ту сіру пору – розгул у комуно-радянській пресі так званої маланчуківщини (тодішній секретар з ідеології ЦК Компартії України Маланчук, якого називали Сусловим-2, ініціював повсюдний погром оживленого короткою добою Хрущовської відлиги українського шістдесятництва).

Відголоски того погрому раз-по-раз озивалися в притишених університетських коридорах, коли з нашого, а заодно і з історичного та філологічного факультетів раптово виключали студентів за найстрашнішою тоді статтею-клеймом – український буржуазний націоналізм. Чого вартує, скажімо, трагічна доля нашого побратима, який навчався на два курси пізніше, – Василя Січка з Івано-Франківщини. Він серед перших несподівано для всіх “загримів” у Сибір слідом за своїм батьком – безстрашним вояком Української Повстанської Армії Петром Січком. Звинувачення Василеві: чому приховав при вступі на ідеологічний факультет цю сторінку з біографії батька – “лютого ворога радянського народу”.

Його лекції з історії української журналістики мали особисто на мене визначальний вплив у формуванні власних журналістських, а згодом і наукових пріоритетів.

Шкода лишень, що такого високого житейського Чину справжнього українського інтелігента-патріота не сповідують нині багато викладачів вишів – слухняних і мовчазних супутників зденаціоналізованої влади.

Грінченкіана в 14-ти томах

Без перебільшення, найголовнішою справою усього життя професора Яременка стало повернення після десятиліть заборон і забуття творчої спадщини виданого діяча українського відродження, просвітянина за духом і покликанням Бориса Грінченка. У духовному просторі цієї особистості іменинник перебуває з тих пір, коли ще третьокурсником Київського педагогічного університету ім. Горького обрав темою курсової роботи повість Бориса Грінченка “Під тихими вербами”.

Відтоді проминуло більше 60 літ, і нині Василь Васильович з гордістю може скласти українській громаді свій воістину подвижницький звіт.

Це – 14 томів “Зібрань творів Бориса Грінченка”. Переважна більшість із них – досі не упорядковані, не друковані, не прочитані й не осмислені загалом.

У цьому воістину захопливому проєкті знаний професор виступає одинаком – і як ініціатор-розробник, і як упорядник, і як науковий редактор, і як автор ґрунтовних передмов та приміток до кожного тому. Уже побачили світ невідома досі українському загалу творча спадщина Бориса Грінченка: педагогічна (у двох томах); народопросвітня (у двох томах); етнографічна спадщина (у трьох томах); фольклористична (у двох томах), епістолярна спадщина (в одному томі).

Здані до складання і готуються до друку у видавництві Київського університету ім. Б. Грінченка: літературознавчі (у двох томах), мовознавчі твори (в одному томі), публіцистика (в одному томі).

Важлива деталь: цей багатотомник, більшість текстів якого витягнуті із колишніх архівних спецфондів, друкується згідно з постановою Верховної Ради України від 4 липня 2012 р. № 5050-VI “Про відзначення 150-річного ювілею Бориса Грінченка”.

Окремо від цього досі неперевершеного зібрання вийшли в світ в останні роки ще три книги В. Яременка про Бориса Грінченка або з упорядкуванням його творів: “Воля живе боротьбою!..”: вибрані твори; “Воля живе боротьбою!..”: поезія в серії “Бібліотека українського воїна”; “Людина без копії – Борис Грінченко”: архівні документи, раритети, матеріали до біографії Б. Д. Грінченка, виявлені у 2013–2016 роках”.

Номінант на премію Івана Огієнка

Представляючи один із томів цього неповторного зібрання, ректор Київського університету імені Бориса Грінченка Віктор Огнев’юк підмітив таку показову деталь: “Зібрана зусиллями професора Василя Яременка творча спадщина – важливе джерело для розуміння історичної специфіки розвитку процесів національного самоусвідомлення українців в умовах імперського поневолення наприкінці XIX – початку XX ст. Перед нами постає цілеспрямована особистість Великого Українця, зусиллями якого об’єднувалися представники української інтелігенції. Які жили і працювали на українську ідею в умовах заборони української мови та заперечування українців як нації. Ці діячі не тільки зберегли генетичну пам’ять свого народу, але й намагалися пробудити його в українського населення Російської та Австро-Угорської імперій”.

Могутня Яременкова грінченкіана – це фактично те, що відповідає чину і духу справи, за яку одержимо, з вірою боровся і Борис Грінченко, і його побратим на українознавчій ниві, донедавна поскрибований і заборонений офіційною владою ниві Іван Огієнко (митрополит Іларіон).

Саме тому правління Всеукраїнського товариства “Просвіта” імені Тараса Шевченка напередодні знакового ювілею висунуло професора Василя Яременка номінантом на здобуття премії Івана Огієнка 2021 року в галузі науки.

“Література – невичерпна криниця, з неї можна все життя черпати – і все цілющу воду”.

Моя Докія Гуменна

…Напередодні Великодня, коли бабця Катерина вискладувала рядочком розпашілі пасочки з “п’єца” на “бамбетлі”, покритому чистою лляною тканиною, я звіддалеки, ковтаючи слинку, спостерігала за цим священнодійством, і понад усе кортіло “вишпортати” з пухкої паски хоч одну родзинку, яка, здавалося, так і підморгувала мені: а спробуй! Я не вибирала на образі очі Бозі, бо “все бачить”, як, згадайте, Чіпка з “Хіба ревуть воли…” Панаса Мирного, а покрадьки, коли бабуся на хвильку відверталася, таки виколупувала, прости Боже, зі ще гарячого “тіла” ритуального хліба одну-другу сушену виноградинку, щоб умить проковтнути, як голодний бузько жабу, і відчути блаженство, яке не передати словами…

Нині ж саме так – “виколупуванням родзинок” – назвала сама собі цілком “легальне” миле заняття: під час читання художнього твору вибирати-виписувати цитати, у яких – “код” істин, які автор хоче донести до читача, чи просто короткі цікаві епізоди – своєрідні “портретики” часу, людей, подій, чи несподівано-блискуча метафора, чи просто оригінальна думка…

На цей раз – Докія Гуменна, “Дар Евдотеї” (Іспит пам’яті, Київ, “Дніпро”, 2004), перечитувана мною чи не втретє. Перш ніж “почастувати” смачними “вибраними родзинками”, пропоную ознайомитися з анотацією до книжки: “До видання ввійшли дві книги спогадів відомої поза Україною, але невідомої на рідній землі письменниці, яка розповідає про свої дитячі та юнацькі роки, що пройшли в провінційному містечку на півдні Київщини, навчання в гімназії та Київському інституті народної освіти.

Талановита письменниця щиро і цікаво розповідає про літературний рух київського об’єднання “Плуг”, а згодом — Спілки письменників України. Зі сторінок книги постає тогочасне життя, дух і звичаї київського студентського і літературного середовища”.

Люба ПРОЦЬ, Дубляни, Львівщина

* * *

... Батько привіз із Києва “Історію української культури” І. Огієнка та інші українські книжки. Огієнка ж найбільше пам’ятаю, бо такої книжки ще не траплялось мені читати, З ТАКИМИ ДАЛЕКИМИ ОБРІЯМИ.

* * *

Яке гарне слово – ш к і л к а! Справді, школа для малих деревцят.

* * *

Я таких людей, що мають пристрасть до інтелектуальних радощів, дуже поважаю, маю собі за рідних.

* * *

... Ще не сіріло, як ми вже там були, – але як же тут СИБІРНО!

* * *

Три роки ходила я по Володимирській в усі пори року, дня й вечора. Скільки різних емоцій! Їх можна б поділити на дві половини: як із природою, – щаслива, а як із людьми, – покусана.

* * *

На півдні України часто трапляється: прізвище чисто кацапське, а душа українська. Плоди колонізації Катерини Другої?

* * *

Кімнатка на поверсі була не тільки маленька, але й темна, вимальована в темно-бордовий колір. То найперше, що я зробила, це перетворила її на білу. Найняла майстра, який випалив спеціальною машинкою олійну фарбу. А тоді побілив, при цьому розповідаючи мені свої спостереження. Він знає, до якої національности належать його замовці, тільки по їх смаках. Жиди люблять стіни, кольоровані олійними фарбами, росіяни – люблять “обої”, де заводяться блощиці. А він уже знає, що я українка, бо хочу мати білі стіни. А що ж, у нас хату білять два рази на рік. В хаті має бути ясно...

* * *

Найгірша ж о р с т о к і с т ь відмови, коли тебе люблять, а ти – ні, це закоханому найвище б л а г о. Бо як змилосердування затягнеться, тоді рана закоханого невигойна.

* * *

Це я одним-однісінький раз потрапила в товариське коло рафінованих письменників, у ту атмосферу, що за нею побивалася. І якби не доскоцько-допитацька Гася... [Агата Турчинська]

Вона якось з усіма знайде що говорити, всіх знає, з усіма має гарні стосунки. Після вечора в залі, у вестибюлі, в коридорах ще довго стоять купками й говорять. Вийшовши – при входах, на вулиці... Між ними й Гася. А я відразу ж додому, бо осоружно, соромно й ніяк стовбичити отак, ніхто до тебе ні слова, ні ти ні до кого. Оце прикре почуття, що самотня, в атмосфері панування гуртового життя ще загострюється.

Я колись питала Гасю, як це вона вміє. А вона пояснила. Головне – усмішка. Як всміхнешся до кого, тоді та людина відразу добрішає. Цього вона навчилась, як була безпритульна. Бувало – дощ, нема де подітися, а всміхнешся до сторожа, він тебе пустить у будку.

Але де взяти усмішку, коли в душі її нема?

* * *

Хоч гостей почастували бідним чаєм, але винагородили духовним бенкетом.

* * *

... Сам професор Яворницький, старенький дідусь, узяв з мене платню за вступ – п’ять копійок – і повів по залях музею.

Козацька старовина, збирана протягом життя з усіх тутешніх околиць, – аж очі розбігаються. Самі шаблі чого варті, – для яких же це велетнів і силачів вони зроблені? А ось і самі ті велетні, викопані з могил і поховань. Найбільше мені запам’яталося одне поховання: кістяк був такий завбільшки, як два нормальних. Чи то справді такі великі люди тоді жили? Де ж вони жили? Тут, у Запоріжжі! – Біля цього кістяка-велетня, крім такої ж велетенської шаблі, стояла чотирикутна пляшка з темно-зеленого скла. Козаків на той світ виряджали з оковитою!

Академік Яворницький водив мене по цих залях і розповідав, наче цілій екскурсії з 30-х осіб або, принаймні, особі з королівської династії.

* * *

Ночувала я біля найбільшого порога, Ненаситця, у хатині на взгір’ї, що вікнами виходила на Дніпро-Ненаситець. Як чудово було засинати під непереставний клекіт Ненаситця! А ті люди, господарі хати, казали, що навпаки: осточортів їм цей шум, не дає заснути. Лаяли його. Мені ж здавався він музикою.

Удень Ненаситець виглядав ще кращий. Цей острів-гора посеред Дніпра був у клекоті білої піни. Над бризками й білими потоками літають чайки, синє небо розкрило своє шатро. Життя й непереставний рух. Сиди тут хоч день, хоч тиждень, хоч вік. Так було й за козаччини, і за Святослава, за часів непам’ятних.

Вже тоді мало от-от розпочинатися будівництво Дніпрельстану, тоді ж говорилося про те, що пороги оці мальовничі, оцей величний Ненаситець будуть затоплені. І мені, побачивши його увіч, так стало шкода та жаль! Отож довго сиділа я на камінчику, ноги спустивши в прозору воду, та не хотіла душею сприймати, що цю відвічну красу скоро заллє вода і я вже ніколи більше не побачу цього чуда.

* * *

... Тоді ж я бачила й німецькі колонії поруч сіл Дніпропетровщини. Який контраст! Наче дві країни переплелися. Українське село – без деревини. Злиденні, розгороджені хати, засліплені заткнутими дрантям віконцями. Коло хати – купка кураю, топлять кізяками. А ось німецька колонія: кожна садиба – наче фортеця, наче поміщицький маєток. Доми пишаються фігурно-узорчасто викладеною цеглою, такі ж і огорожі. Всередині садиби багато добротних господарчих будівель, достатньо й зелені: сади, алеї, – так, наче це не степова країна...

Чому так? Чому німці зуміли, а наші не вміють? Чому не навчаться, зрештою? Чи то не українські села, а тих засланих солдат ще з Катерининої Новоросії?

* * *

Це був поет степу. Як захоплено говорив він про свій степ, про найменшу цяточку, що її видно його орлиним оком! Ні гір, ні лісу не любить він, вони його душать, давлять. Від його захопленого малюнку степу і я побачила степ інакше, – дійсно, безмежний простір, обрій! Дихай на повні груди, відчувай, що все до найдальших обріїв – твоє.

* * *

Пісня – це був фундамент нашої дружби, а на ньому ми вже могли свої задушевні, без маски, думки, настрої й почування виявляти. І це так потрібно, як щоденне вмивання. Дружба – це щоб бути, як із собою, та не боятися бути висміяною.

* * *

... Яка його ідеологія, трохи можна було уявити... Це ж він розповів мені найновішу тоді анекдоту. На чистці апарату одної установи чистильна комісія запитала службовця: “Як ви ставитеся до радянської влади?” – “Так, як до своєї власної жінки”, – відказав запитаний. “Як ви ставитеся до вашої жінки?” – “Не люблю, але терплю!”

* * *

Хіба ж я не тужила за товариством? Але за тонким, добірним. Оце йду київськими вулицями ввечері додому, навколо місто-ліс у мереживних ажурах електрики, а я, щоб не плакати, щось вигадую, думаю. Тоді знов підступає до горла – нема людей. Таких, як хочу, – нема... Єдині приятелі – мої думки. І я вибираю якусь свою наймилішу думку та й іду з нею, її розмотую. Так і в мене з’явилось товариство мені до душі – мої власні думки. Я їх часом називала Сонцями.

* * *

Мої кількаразові запалення легенів, сухі й мокрі плеврити десь там у грудях обзивалися час від часу, і я тоді ходила до поліклініки. Одна лікарка порадила мені, замість мікстур, чудовий засіб: холодне обтирання. Рушника з сурового полотна вмочити в воду кімнатної температури, трохи підсолену, викрутити й цим рушником обтиратися. На вибір – вранці чи ввечорі. Я її пораду здійснила – і справді! Загартовує! Я налічила собі чотири користи з обтирання. По-перше, після обтирання стає не холодно. По-друге, зміцнює силу волі... По-третє, дійсно цим обтиранням позбулася кандидатства в туберкульозники. По-четверте, після обтирання стає весело, бадьоро, ПРАЦЕОХОЧЕ.

* * *

Це так не раз траплялося мені на життьовій дорозі. Доти гарні, рівнорядні стосунки, поки на одному щаблі громадської драбини. Як тільки хтось вилізе вище на щабель, то й не дивиться, бо ти – внизу. І навпаки: хтось, збитий з висоти, – стає гарним товаришем. А перед тим зарозуміло не впізнавав.

* * *

Хміль робить усе театрально-казковим.

* * *

Я не могла пролізти крізь суконну мову шабльонових стандартних фраз, що ними рябіли всі сторінки, та отой нещирий патос.

* * *

Той вислів також вразив мене своєю образністю. “Це як коням: поставили біля очей “надглазні-кі” і кажуть дивитися тільки вперед, а по боках – не дозволено”.

Але Боже мій! Ми тоді всі були спантеличені, всім нам агітпроп понавішував “наочники”, ще й із кольорами. Одні знаходили в собі гнучкість мислі, щоб бачити чорне білим, а другі – ну ніяк не вміли...

* * *

Нема нестерпного страждання. Коли вже стає нестерпно, людина умліває або отак дубіє, без відчуття болів. Це – якийсь панцер, що ним природа сама обгортає смертельно вражене єство.

* * *

... Горенко, що повернувся з відрядження на село. Пошепки казав, що на селі діється жах, люди пухнуть і вмирають з голоду, а написав і надрукував у газеті про щасливе й заможне життя на селі, що стіл колгоспника вгинається під пампушками, ковбасами й варениками в сметані. Соцреалізм у дії.

... Це тепер, з ретроспективи часу, і з викриттям таємних плянів Москви-Сталіна – взяти Україну голодом – все ясно. А тоді малій людині, оточеній фактами тільки найближчими безпосередньо до неї, навколо неї, все це було вкрай незрозуміле...

* * *

... І так почав у мене викристалізовуватися “кодекс”, що був і досі є моїм “правильником”.

Із своїми слабкими силами, вадами, недостатками маю жити і ні в кого нічого не просити.

Не старатися комусь приподоблюватися, бо й так не вмію, то чого себе мучити?

Жити так, щоб нікому нічого не бути винною. Вкладатися в свої бідні можливості.

Жити так, щоб не було нічого, що треба ховати. Не мати двох бухгальтерій.

Не розвивати в собі рис, притаманних плеканим. Не хотіти розкоші, вдовольнятися конечним. НЕ МАТИ ПОТРЕБ.

Тверде життя. Ліпше самостійно бідувати, ніж залежати для забезпечення від когось.

Віра в себе...

Всі ці “правила” вже виробились важким попереднім досвідом, їх не треба було вчитися, ані тренувати...

* * *

Київська розкіш ніколи не може перестати вабити. Кращого міста нема в світі.

* * *

Література – невичерпна криниця, з неї можна все життя черпати – і все цілющу воду.

* * *

... В домі Рильського все-все на старий лад: в хаті ікони з засвіченими лямпадами, святкуються всі релігійні свята, – так цупко за це тримається дружина Риль-

ського, хоч і які перетвори зазнає сам Максим. Ця його жінка інакше, як по-російському, не говорить. Тут же згадувались і дача в Ірпені, і піяно. Але хто що міг закинути Рильському? Прибутки його – якийсь там піввідсоток з вистав опер, перекладених на українську мову. А хто ж краще міг здійснити ці переклади, як не оцей добродушний чоловік із рудими по-козацькому звислими вусами і трохи скривленим набік носом?

* * *

Тоді склалась у мене така “теорія”: хвилі на океані.

Перша хвиля змила аристократичну верхівку, велику буржуазію, імперське чиновництво, дворянство... Друга хвиля пішла на заможні столипінські хутори, на мого діда, але ще мене не залляла, тільки зачепила відгомоном.

Третя хвиля – розгром села, середньої верстви, маси, що потрощила село й вихідців із нього. Це й був погром на мене. З цією хвилею я попала в “тріски”, стала “одіозною постаттю”. Цю мою долю хтось вирішив ще за рік до мого народження 1903 р. на 2-му Лондонському з’їзді РСДРП, хтось нею розпорядився, якісь бронштейни із свердловими та ульяновими. Яке вони мали право? Це тоді, на цьому з’їзді, ухвалили вони запровадити колективізацію і заради неї знищити стан хліборобів. Хто їм дав право замахнутися на життя чужого їм народу?

* * *

... Навіть правовірний Ле вже не міг витримати цього засилля і десь сказав, воно пішло поміж люди, дійшло до мене: “Вже не можна дихнути від синів Ізраїля”...

* * *

...Єдиним місцем, куди я могла піти кожної хвилини й дуже добре почуватися, була спасенна бібліотека. “Іду до мами”, – казала я собі. Тут не треба ні до кого приноровлятися. Тут я можу знайти скільки хочу і яких хочу друзів. Книжки мої друзі.

* * *

Сосюру з м’якими масляними карими очима я не раз бачила. Про нього йшла постійна поголоска, що він психічно неврівноважений. Оце прийде під двері старець, просить милостиню десять копійок, а Сосюра виносить і дарує йому свій найкращий костюм.

* * *

Ніколи й ніде не бачила я Рильського, щоб він зарозуміло відсторонював від себе “нижчих рангом”, хоч як закріплявся його авторитет і хоч як на дріжджах розросталася в Домі літератора кастовість, “чия шапка вища”. Звичка цілувати дамам “ручку” його вже не кидала. ... Мені сподобалось, що Рильський не гребував і жаргонізмами в мові, коли треба, такий тонкий її знавець. Цим він став якось більше своїм.

* * *

В СССР навіть самогубство розцінюється як контрреволюція.

* * *

... І цей цинізм терпіли українські комуністи – Корнійчук, Ле, Бажан? Не було на ідеолога українця? Треба було поганяйла, що не поважає й свого, а тим більше чужого? Чому ж ця зграя не пішла будувати жидівську культуру своїми талантами? Дорвалися русифікаційну погромну дію провадити всередині української секції Спілки. (Так, так! В державі Україні, її література – лише секція!) І так, наче ті, що послали на цю погромну акцію Іллю Стебуна, не знали, хто такий Стебун. Якби так якого поповича спіймали в українській літературі в той час – зосталося б від нього лише мокре місце. А ось синок остерського рабина Кацнельсона може безкарно толочити українську літературу.

* * *

Сосюра: “Ми ж повинні шанувати своїх батьків і предків, дідів і бабусь. Ви подивіться на жидів. Чи хоч один із них прокляв свого батька? Чи діда? Ні, вся їх буржуазія вже тепер “рабочіє”... Чого це жиди не нацьковують себе одні на одних? Чому вони не витворюють поміж себе “клясової боротьби”? Я не чув такого. Вони всі один за одного горою, а нас нацьковують своїх же братів і бабусь ненавидіти, клясову боротьбу для нас вигадали”...

* * *

Коли вріже гострий ніж якоїсь події (а я ж вразлива, кому дряпина, то мені рана) і нема кому пожалітися, – я себе умовляю, що я ж сама себе до цього змалку готувала.

* * *

Думки, як відомо, пливуть через мозок хмарами, купами, переплетено. От виберу собі якусь гілочку і общипую, якусь ниточку – і йду за нею...

* * *

Прошуміла літературна дискусія, зацвіло від безлічі блискучих літературних вечорів. Це – найцікавіший час за все моє перебування близько літературного життя. Вільно схрещувалися різні погляди, тоді я побачила, які багаті сади української літератури.

... Потім вдерлися в цей сад непрохані садівники... Садівники? Рубачі! Почали зникати українські письменники один за одним.

* * *

Отже: вийшла молода істота на широкий лан, повна сил і завзяття, бажання й запалу до праці. Скільки б вона переробила, якби не відігнали її, не покалічили непрохані “садівники”, шкідники! Скільки ж пішло її сил на зойки, відчаї, занепади й депресії та на змагання знайти вихід із чорного мішка!

І десь узялися в цій самій істоті сили опертися. З відчаю зродилося нове. Істоту помалу, але неухильно опановувало якесь не відоме їй досі світовідчування.

Центр його – байдужість до своїх ран, невдач і викинутости. Презирство до вигод, що їх прагнуть усі інші. Я їх не маю – мені й не треба! Важливіше – внутрішнє. І оте внутрішнє Сонце можна будувати в самій собі.

... Чого це наше покоління повинно жертвувати собою для щастя якогось невідомого нам майбутнього? Наші предки жили собі своїм життям для себе й не думали про нас. Не турбувались нашим щастям. А якби й турбувались, – що помогло б? Тож минулого нема, бо воно вже минуле, майбутнього нема, бо воно буде зовсім не таке, як ми його у я в л я є м о. Майбутнє – “царство небесне”, недосяжне навіть уяві. Реальне – оцей день, оця хвилина, що ось зараз стане “минулим”. Радій нею! Вона – єдина реальність...

“У МЕНЕ ДУША НЕ НА МІСЦІ, КОЛИ Я НЕ ЗНАЮ, ЩО І ЯК З ТОБОЮ...”

Ліндґрен А., Швардт С. “Твої листи я зберігаю під матрацом...” Листування 1971–2002 / Астрід Ліндґрен, Сара Швардт; пер. зі швед. Галина Кирпа. Київ: Рідна мова, 2019. – 184 с.

Оксана ШАЛАК

Чи ви можете уявити, що листуєтеся з Астрід Ліндґрен? Про що ви їй написали б? Певно, спершу подумали б, про що їй цікаво читати і чи цікаво взагалі... Але зараз мова про листи 12-річної дівчинки, яка звертається до улюбленої письменниці. Та ще й не просто так, а з проханням допомогти отримати головну роль у фільмі (“Я могла б зіграти Пеппі, але зараз хотіла б знятися у фільмі за книжкою “Білий камінець” Ґуннель Лінде, я знаю, що ти впливова”)... Цей перший лист, очевидно, обурив письменницю, бо Сара Юнґкранц (а це саме вона наважилася писати таке) не зберегла відповіді і вже наступного разу каялася і картала себе – гірко і зовсім не по-дитячому...

Астрід Ліндґрен, яка отримувала тисячі листів від читачів – маленьких і дорослих, вважала надзвичайно важливою справою відповідати їм. Переважно це були листи, які не вирізнялися оригінальністю, – про захоплення її творчістю. Це були листи школярів, які писали, виконуючи завдання вчителів, або малюнки у конвертах – із дошкільних закладів. Письменниця чемно відповідала...

Листів Сари Юнґкранц в епістолярії Астрід Ліндґрен разом із відповідями вісімдесят. Така кількість лише засвідчує, що обидві адресатки були небайдужі у своєму виповіданні думок, хоча різниця у віці була чималенька – понад 50 років.

Сара Юнґкранц – емоційна, палка, бунтівлива натура, схильна до рефлексування – виросла серед насильства і постійно стикалася з ним. Їй було непросто у світі, бо й сама вона – з одного боку, самотня й розгублена, з іншого – амбітна і невдоволена собою... Утім, саме в ній Астрід зуміла розгледіти “споріднену душу”: “Ти належиш до тих людей, які вміють відчувати, хвилюватися і думати-журитися, ось тут ми з тобою споріднені душі”. Саме через Сару і листи до неї ще раз можна побачити Астрід Ліндґрен – не стільки письменницю, що розкриває секрети своєї творчості, як напрочуд чуйну і співчутливу людину, яка вміє підбадьорити, порадити, утішити, яка вміє бачити дитину, так і не побачивши її жодного разу!

Вражає, що Астрід загалом майже не розповідає про себе, за винятком кількох принагідних випадків, де вона скрушно (а наприкінці – самоіронічно) зауважує: “Я згадую свою молодість як щось безнадійно сумне й безпросвітне (а дитинство – як суцільне світло). Мені старість ще не завдає проблем, оскільки, слава Богу, я маю міцне здоров’я, хоч тяжко дивитися, як багато людей страждають. “Останній квартал – найгірший”, – завжди твердила моя мама. Ну от, можна сказати, що я тебе підбадьорила!”.

Замолоду Астрід справді настраждалася: у неї був роман із набагато старшим чоловіком – батьком її шкільної приятельки, головним редактором газети, де вона почала працювати після школи. Вона потайки народила позашлюбну дитину, перебравшись із рідного містечка Віммербю до Стокгольма. Цей болісний досвід додавав знань і вміння розуміти чужу душу. Власне, уже з перших листів Сара перестала бути для Астрід чужою. Письменниця, яка тоді вже мала онуків, з такою увагою ставилася до своєї юної читачки, як могла б ставитися до найріднішої людини. Вона розпитувала, заохочувала, втішала, підбадьорювала, заспокоювала, картала, вмовляла... Але коли відчувала, що занадто тисне, одразу тактовно відступала.

Власний досвід завжди був напохваті, і коли Сара розчаровувалася, бунтувала, потерпала, бо батько “лупцював”, а мама не захищала, – одна з найвідоміших на той час письменниць не боялася згадати свою неприкаяну юність: “Коли мені минуло 19–20 років, я хотіла покінчити життя самогубством <...> я погано харчувалася через безгрошів’я, тож мені не було чого надто радіти життю. Але потім я мало-помалу пристосувалася, і життя мені здавалося досить прийнятним”. Це додавало Сарі впевненості.

А ще Астрід могла бути категоричною і винахідливою. І коли дівчинка написала про перший досвід куріння, письменниця навіть пообіцяла виплатити їй чималеньку суму (і таки виплатила!), якщо та ніколи не візьме до рук цигарки. А коли юна Сара випила надмір алкоголю на випускному через нещасне кохання до вчителя, то цим розхвилювала Астрід не на жарт: “Ти не думай, що я читаю тобі мораль – я просто хочу, хочу, х о ч у, щоб ти затямила, наскільки легко туди скотитися – лише з однієї простої причини: людина може не розуміти, що це небезпечніше за динаміт. Бережи ясний, логічний розум, що в тебе є, не скаламучуй його алкоголем...”.

Утім, письменниця давала поради й творчого характеру. Забувши про акторські мрії, Сара надумала написати повість від імені трансґендерної дівчинки (її підліткові творчі пошуки не знали меж), Астрід же відрадила, якось розповівши, як пише вона сама: “Однак я пишу лише для своєї втіхи, я не думаю про тих, хто це читатиме, коли пишу... Хоч я без кінця щось міняю, переписую, вириваю аркуш, викидаю і пишу заново доти, поки кожне речення стане таким, яким я хочу”.

Неймовірно пронизливі рядки про славу і знаменитість розкривають дивовижну простоту і людяність Астрід Ліндґрен, її розуміння, для чого в цьому світі потрібна література: “Ти хочеш знати, як це бути знаменитою? Та розумієш, я цим не дуже переймаюся – а коли, бува, й задумуюся, то ніби це стосується когось іншого. Я не знаю нічого огиднішого за зірковість, що тепер просто процвітає, зате б у в а є приємно, коли розумієш, що комусь у житті стало веселіше від твоїх книжок, я тоді навіть відчуваю задоволення”.

І якщо Сара, яка тепер трохи старша за ту Астрід Ліндґрен, що писала їй у 1970-х, вирішила опублікувати свої листи (не цензуруючи і не редагуючи їх!) разом із відповідями знаменитої письменниці, то це, напевно, тому, що Ліндґрен для неї – не просто відома авторка, а водночас наставниця, старша приятелька і все-таки рідна душа. В юності дівчина, мабуть, не зовсім усвідомлювала її значення у своєму житті, але час минув, і Сара – колись підліток складної долі, а потім дівчина із непростим характером, усвідомила, хто сформував її як особистість, хто зігрівав добрим словом, хто оберігав від життєвих пасток і рятував у найскрутніші хвилини.

З оприлюдненого листування цікаво спостерігати, як змінюється юна адресатка Ліндґрен не тільки під впливом її повістей, а й листів, які “зберігає під матрацом”, подалі від стороннього ока. Як росте, почувається рівнею для великої Ліндґрен, що не тільки її розуміє, а й любить. Любить безумовною і безкорисливою любов’ю людини, якій навіть не важливо бачитися зі своєю адресаткою, бо бачить вона серцем.

Видання “Твої листи я зберігаю під матрацом...” (Київ: Рідна мова, 2019) – одне з небагатьох, присвячених Астрід Ліндґрен і перекладених в Україні. Переклад здійснила відома письменниця, перекладачка-скандинавістка Галина Кирпа. Судячи із синтаксису, лексики – насиченої, барвистої, різностильової, яка відтворює не тільки мовні вподобання самої Астрід Ліндґрен, а й розмовну мову, подекуди молодіжний сленг Сари Швардт, – перекладацька робота видалася непроста. Часто перекладачка залучає діалектизми, неологізми, аби достеменно відтворити тексти незвичайного листування.

Завдяки Галині Кирпі й світлої пам’яті незабутній Ользі Сенюк нині маємо 25 книжок прози Астрід Ліндґрен, перекладених українською. Це величезне надбання – і не тільки літератури для дітей. Минуло 19 років, як Астрід пішла від нас. Її скромний надмогильний камінь світить і далі своєю білизною в містечку Віммербю (провінція Смоланд), де вона неподалік народилася на хуторі Нес. І ніби чуєш слова дівчинки, яку Ліндґрен мала за споріднену душу: “Люди кажуть: я люблю свою країну, а я найбільше люблю Смоланд...”.

“Ні сюжету, ні героя в романі немає. Є лише хаотичний набір епізодів, з яких тільки незначну частину можна назвати історичними, і то умовно”.

Михайло КАРАСЬОВ

Краєзнавчі дослідження Василя Махна

Про роман В. Махна “Вічний календар”

Національна ідея, над якою ось уже кільканадцять років ламають голови кращі уми України, насправді формулюється доволі просто. Звучить це так: щоб виховати людину українцем, необхідно розбудити в ній гордість за націю. Пробудження цієї гордості досягається найперше через історію та літературу. Крім того, читач таки звіряє власні вчинки з героєм, котрий йому полюбився. Зважаючи на все це, історичний роман набуває в координатах національної ідеї особливого значення.

Краєзнавчі та літературні премії, а найбільше Шевченківська, відіграють тут неабияку роль. Премія робить автора популярним, а, отже, твори його прочитає більша кількість людей. З другого боку, на твори лавреатів премії рівняються інші письменники. Премія служить тим критерієм, який визначає, що таке хороша література, а що таке погана.

Цього року на Шевченківську премію висунуто, серед інших, і роман Василя Махна “Вічний календар” — його першу спробу в історичній прозі.

Народився автор на Тернопільщині. Історію населених пунктів своєї батьківщини, власне, він і досліджує. У 2000 році В. Махно переїхав у США. За часи творчості виграв чимало літературних премій, зокрема, Українсько-єврейську премію “Зустріч”, засновану в 2020 році. Має непоганий послужний список захопливих відгуків про свої твори. Ось що каже голова журі цієї премії А. Курков: *“Мене досі не відпускає роман Василя Махна “Вічний календар”. Роман великий і величний, схожий одночасно і на цілу планету, і на окрему Вавилонську Вежу, в якій люди, що загубили спільну мову, пробують зрозуміти один одного очима і вчинками”*. На жаль, з А. Курковим можна погодитися лише в одному: люди в романі загубили спільну мову; от тільки їхнє намагання “зрозуміти один одного очима і вчинками” не завжди зрозуміле комусь іншому, окрім автора.

Переказати зміст “Вічного календаря” не видається можливим. Літературна складова, яка мала б домінувати в історичному романі (згадаємо Вальтера Скотта з його знаменитим: *“Історія — це всього лише цвях, на який я вішаю в’язку моїх романів”*), ця літературна складова зігнорована автором. Ні сюжету, ні героя в романі немає. Є лише хаотичний набір епізодів, з яких тільки незначну частину можна назвати історичними, і то умовно.

“Я просто хотів розповісти про важливі речі для мене особисто, які би зачіпали й історію, і територію, і родину, – якийсь такий тотальний роман про все, — каже Василь Махно. — *Щоб в ньому були сюжетні лінії і переходи, і щоби ці частини були зв’язані, умотивовані, щоб між ними не відчувалося якогось розриву. Також я багато думав над тим, щоб у романі відбулося своєрідне “внутрішнє римування”: подібно, як у вірші – рима, де 1-ий рядок резонує з 3-ім, 2-ий з 4-им...”*.

Мусимо констатувати, що коли перша мрія автора — написати роман одночасно про все — таки здійснилася, то відносно “внутрішнього римування” справа складніша. Не римується “Вічний календар”, хоч ти плач.

Однак зупинімося на відображених в романі історичних подіях детальніше.

Починає книгу розповідь про єврейського лжемесію Саббатая Цві. Ніякого відношення до викладеної у “Вічному календарі” історії цей персонаж не має, та й повість про нього закінчується разом з першим розділом книги. Далі викладається інша історія — про родину українців Баревичів, які зчепилися в боротьбі з поляками Волянськими за незаселені землі Митниці (селище на Тернопільщині). Однак і ця боротьба не становить канву сюжету, бо цієї канви в творі не становить ніщо. Приміром, далі в романі йдеться про вірменина Сириновича — разом із довжелезною цитатою з його заповіту: тут детально перераховуються церкви та священники, котрим жертвує покійний, а також *“сини Якуб, Асфатур і Кшиштоф, і дочка Зоф’я Міткевичева, і внук Захаріяш, син Кіркора, і внучка Зузанна, дочка Бедроса, і внучка Анна, дочка Харачура... А в домі Сириновичів слухали паломника. Були тут зі своїми дружинами Таніел, Бедрос, Гайк, Арам, Левон і Нарек. Марал була дружиною Таніела, Сірварт — Бедроса, Таліне — Гайка, Грішіме — Арама, Гаяне — Левона і Гегіне — Нарека”*.

Схвильований читач може заспокоїтися — практично ніде в романі він з названими персонажами більше не зустрінеться, і ця злива недійових осіб щезне з його пам’яті, як примарний сон.

Не кращає письмо Махна й тоді, коли він аналізує міжнародне становище. Історичні факти, яких і так в романі, мов кіт наплакав, ще й зашифровані незрозумілими термінами: “*Найбільше непокоїло пашу, що квола Османська імперія не зможе перетворитися на великий Турган”*. Чи багато знайдеться таких, хто знає, що то є — великий Турган? Додамо, що навіть Гугл не знає такого слова. І, смію вас запевнити, що з роману В. Махна ви цього теж не дізнаєтеся.

Ще приклад: “*Усе відбувалося в місяці джемазієльгіра. Каймакам-паша, реїс-уль-кютаб Мустафа-ефенді та чавуш-баши Сулейман-ага з головним тлумачем і писарем Ходжею Алі-ефенді сиділи навпроти лядських послів, вислуховуючи їхні умови”*. Чи второпав читач з цього письма, коли відбувалася подія, і які турецькі чини були присутні на цій зустріч (окрім писаря, звісно)?

На думку автора, дуже цікавими й корисними для читаючої публіки мають бути династичні зв’язки єврейських родин. Він перелічує їх з такою глибокодумністю, немов археолог знайдені артефакти в гробниці Тутанхамона: *“Одне непокоїло наречену Хану — майбутнього чоловіка ребе Цві Аріє Тверського вона бачила тільки раз. І хоч Цві Аріє належав до династії Златопіль, одружившись із Ханою, він приставав до чортківського двору. До “Златопіль” зможе додати “Чортків”. Династія Тверських не була чужою Фрідманам, бо першою дружиною Довида Моше була дочка ребе Арона Тверського, Чорнобильського”)*.

Згодом повіствування зовсім переходить в абсурд, бо автор починає описувати речі, котрі жодним чином не “римуються” з попередніми і наступними подіями в романі: про те, як судилися за храми православні і католики, про якісь дефтери з різних міст, зі списками платників податків; про те, як християнам і євреям якийсь єрусалимський кадій наказав убивати по одному псу кожного дня; про вбивство якогось Абд-аль Фаттаха-ефенді, який ні до, ні, ясна річ, після смерті не грає ніякої ролі в історичному романі Василя Махна. В такому ж хаосі слідує одна за одною, без переходів і хоч якихось логічних зв’язків, інформація про повітряний бій літаків у війну 1914 року; про злодіїв; про цирк і циркову трупу; про волоського цигана, який украв у когось кобилу; про технологію вирощення тютюну; про те, хто що продавав на ярмарку, і про ціни на горох і тютюн...

А найцікавіша подія в історичному творі “Вічний календар” — коли битливий півень Гриця Баревича напав на Мурзу, турецького правителя селища Митниця. На кількох сторінках книги автор розповідає історію того когута, описує смертельний бій його з Мурзою, і, врешті, геройську смерть від турецької шаблі.

Особливо розчулює авторове звертання до нашої пам’яті: *“Кухню тягнули знайомі нам мули”*. І читач відгортає сторінки книги назад, щоб згадати, де ж він з цими мулами познайомився. Взагалі мулам В. Махно приділяє значну увагу в романі. Так, один із розділів свого історичного твору він присвятив бесіді двох мулів між собою. Одного звали Червонобоке Яблуко, а іншого — Обпечене Черево. Мули (нагадаю, що це “схрещення” осла і кобили!) згадували дитячі роки, говорили про війну, а іноді торкалися в своїй розмові і питань натурального мулячого сексу. А ще мули філософствували, що теж запримічено зірким оком автора: *“Дім, — продовжував говорити мул-санітар, — у нашій пам’яті, Червонобоке Яблуко. Він з’являється нам не часто, так, як густа трава і квіти на весняних лугах. А те, що ми бачимо зараз, буде нашою майбутньою пам’яттю. Так влаштоване це життя. — То ми живемо від минулої пам’яті до майбутньої? — Так, — сказав Обпечене Черево, — так живуть усі: і ми, і люди, у яких народилася ця війна”*.

На додаток до мулів голосами своїх господарів почав розмовляти дім Коритовських. При цьому читач ледь пам’ятає його господарів у попередньому вареві з імен та подій.

Мабуть, втомившись від потуг написати щось історичне, В. Махно переходить до сексуальних сцен – улюбленого елементу сучасної прози. Протягом цілого розділу читач може посмакувати статевим актом між власником непомірно великого фалоса і власницею публічного дому. Маємо також інформацію про марки презервативів та історію проституток.

Ну, а далі знову йде біографія одного з мулів, котрі згадувалися попереду. Якщо цю біографію вважати історичною, то можна сказати, що роман місцями таки вдався.

В історичному романі завжди є спокуса весь напрацьований автором фактаж втулити на сторінки книги. Не будемо тут говорити про почуття міри, скажемо про інше. Талановитий письменник робить з історичного матеріалу художній текст, подаючи знайдене у давніх хроніках через діалог, думки героїв та інші художні засоби; врешті, нанизуючи зібраний матеріал на канву сюжету. За цим критерієм можна відділити історичну прозу від канцелярського трактату або, ще гірше, від графоманства.

На жаль, твір В. Махна, як видно з наведених вище цитат, явно з означеного критерію випадає. Тому й вийшла у письменника така собі клаптикова історія про будні містечка Язлівця у XVII столітті. Історія, яка в кращому разі могла б слугувати краєзнавчим довідником цього населеного пункту, але аж ніяк не художнім твором.

Тепер поговоримо про літературну майстерність автора.

Стиль викладу Махна назавжди лишиться в пам’яті читача. Характерний він кількома ознаками. З них перша: автор спочатку розповідає про подію, селище чи персонажа, а вже тоді (приміром, після смерті героя) йде мова про його життя до початку розповіді. І такими вивернутими навспак “калічками” — спершу кінець події, а тоді оповідь про її початок — густо заселений роман. Примітною ознакою є й переплутані в одному абзаці часові форми — тут тобі те, що відбувається зараз, тут тобі і те, що буде з персонажем через кілька років чи й десятиліть.

Місцями невдало сформульована думка привносить непотрібні двозначності в розуміння тексту, створений автором опис двоїться, немов крізь скельця невдало підібраних окулярів: *“Османська і Римська імперії, Іспанія і Португалія, Московське царство і династія Цін у Китаї, відречення Патріарха Никона й відкриття гравітації Ісааком Ньютоном, англо-данська війна й перша друкована Біблія вірменською в Амстердамі, — ось чому все, що пов’язано невидимими нитками історії, жило тоді в очікуванні останніх часів, бо останні часи завжди з нами”*. Що хотів донести нам письменник цією тирадою? Боюся, що цього виразно не скаже навіть сам автор.

Не позбавлена проза Махна і епітетів, метафор та порівнянь. Щоправда, якість їх досить сумнівна. *“Казали, що цілими днями той Бедрос говорив сам до себе, наче смердючий цап”* — пише автор. Оторопілому читачеві залишається тільки позаздрити автору, котрому пощастило бачити смердючих цапів, що розмовляють. А ось фраза з опису пологів: *“На початку березня Гелена почує сильні землетрусні поштовхи всередині”*. Звісно, влучність цієї метафори гідно оцінити зможуть тільки жінки. Щодо чоловіків, то їм доведеться сильно напружити уяву, щоб зрозуміти, як це поштовхи всередині можуть бути “землетрусними”. Хіба Ілля Муромець народжується, та й то...

Важко знайти причинно-наслідковий зв’язок і в поведінці деяких коней: *“...коли сонце скочувалося з неба, розповідала мама, у місті запалювали змащене овечим лоєм ганчір’я на витесаних палицях. Тремтіло фортечне каміння і перділи сонні коні”*.

Або: *“Небо затягнуло синіми хмарами і в повітрі запахло зеленим дощем”*.

Або: “*На початку травня волохатий гул розполохав Митницю”*. Виявляється, це летіли літаки.

Глибокодумні порівняння В. Махна яскраво світяться філософським підтекстом: *“Янкель відразу протягнув по першій струні коротким, наче людське життя, смичком”*.

Вражає папуаською екзотикою називання декотрих персонажів: “*Попідлідвзеленікукурудзи* (це ім’я!) *був найбільшим брехуном у Митниці. Таке дивне прізвисько прилипло до нього, як лопух до сраки”*. Що тут скажеш...

Згадуваний попереду сумбур у викладі історичних подій безроздільно панує скрізь. В описах місцевості перо Махна не може зупинитися на чомусь одному і гасає то по Горибабі, то по Митниці, то по навколишніх річках. Іноді складається враження, що автор розмовляє сам із собою: невиразне говоріння про якихось генералів, чи про злучення корів важко сприймається здоровим глуздом. Жодна з оповідок нікуди не веде; читача поступово сповнює відчуття якогось замкнутого лабіринту, кожен хід котрого заводить в тупик. Навіть розуміючи, що реальне життя так само складається з моментів ні про що, читач не годен перебороти нудьгу цієї історичної прози.

Лінійний сюжет є ознакою здорового розуму. І навпаки, особливо, коли хаос існує ради хаосу, коли він не є літературним інструментом для підкреслення образу персонажа чи змісту оповіді. Вірменин Минас спершу у Махна помер, тоді помандрував з синами до Єрусалима, тоді попрощався з синами, коли ті відправлялися в чергову купецьку мандрівку; а потім Минас знову повернувся з Єрусалиму... І товчеться роман по кругу, як сліпий кінь довкола млинового жорна. Дійсно, з таким сюжетом “Календар часу” буде вічним, адже колесо не має ні початку, ні кінця. От тільки чи сподобається це читачеві?

Щоправда, іноді автор зупиняється на досить колоритних деталях, і тоді роман набуває історичної достовірності: *“...група цивільних ... побачила турецький полк на краю дороги — вояки поливали сечею мокру траву. Одні закінчили й поверталися в шеренги, інші — стрясали останні краплі зі своїх членів, задоволено шваркочучи. Коли цивільні порівнялися з місцем, де перед тим справляли нужду турки, уздовж дороги ще шипіло шумовиння жовтої сечі”*.

Коли в нобелівської лавреатки О. Токарчук мозаїчне письмо можна прийняти за модерний напрямок в жанрі історичного роману (таку мозаїчну прозу, позбавлену сюжету, літературознавці називають словом “ризома”), то роман В. Махна не вкладається і в цю схему. Його твір — це не епізоди, а скинуті в купу деталі з тих епізодів, перемішані в бульйоні тексту, як елементарні частки на початку створення світу. Тому приходиться тільки поспівчувати членам Шевченківському комітету, котрим доведеться опанувати цей текст.

І на завершення ще раз про національну ідею: працювати ради того, щоб додати слави своєму народові — вища мета її реалізації. Та іноді для нації буває корисніше, коли автор уміє адекватно співвідносити власні амбіції з якістю свого твору.

Крізь приціл пера

(Масляник Олександр. Звір зі Сходу: Публіцистика. – К.: Дніпро, 2020. – 170 с., іл. Серія “Фронтова бібліотека захисника Вітчизни”)

Аделя ГРИГОРУК,
членкиня НСПУ та НСЖУ,
заслужена працівниця освіти України, м. Косів

Нова книжка львівського письменника і журналіста Олександра Масляника з’явилася якраз перед завісою 2020-го – року непростих випробувань для суспільства, страхів і переживань, переосмислення власних життєвих позицій свідомими громадянами держави. Це – публіцистика в чистому вигляді, захоплива, болюча, правдива у своїй незавуальованій достовірності.

Із чорного тла обкладинки до читача мовби волають червоні літери, складені у назву “Звір зі Сходу”, а нижче, – наче однострій українського бійця, – мілітарний принт, на якому – Державний Тризуб і слова “Бібліотека воїна”. Лаконічно й символізовано, зрозуміло й чітко – як військова команда.

Перший тираж книжки одразу ж поїхав на фронт.

“Звір зі Сходу” – не інфернальна сутність, позначена містичними трьома дев’ятками, а реальний і видимий ворог – Московія, з яким Україна вже сьомий рік веде кривавий тан за збереження своєї суверенності та державної цілісності. Сам автор, означуючи особистісну позицію, говорить: “Там точиться і моя війна. Зчаста чуюся за робочим столом, мов в окопі на передовій. Подаю “набої” і сам стріляю – статтями і есеями супроти злютованих ворогів наших, які століттями приносили на вкраїнську землю розруху, голод, смерть. Я маю офіцерське звання, однак за віком не беруть до війська. Не бай! Крізь приціл власного пера добре бачу ворога. Мої кулі – мої слова, мої набої – мої книги.

Ми переможемо, бо є великою Нацією!

Моя війна з ворогами моєї країни не скінчиться ніколи!”

Книжка починається есеєм “Звір зі Сходу”, що дав їй назву, – пекучо теперішнім, насущним і, вважаю, практично цілеспрямованим, бо змушує кожного, хто його прочитає, не блукати манівцями між історичними вигадками та напівправдами, а розкрити істину, яку московити душили й нищили впродовж століть.

“Кремлівські мантри “мижебратья” і “миадіннарод”, – пише автор, – луснули, мов мильні бульбашки. У труну російсько-української насильно зшитої “дружби” забито останній цвях. Ми ніколи не були і вже ніколи не будемо братами. Ми – вороги, з нас виживе тільки той, хто у викликах тисячоліть збереже національну ідентичність”.

Від есею до есею (їх п’ятнадцять) читач доповнює новими змістами виписаний на обкладинці заголовок, поступово все більше розуміючи, чому саме так автор назвав свою книгу.

Олександр Масляник компонував свої статті на підґрунті об’єктивної реальності, а матеріалом для їхнього написання стали спостереження, особисті враження, вивчення документів і джерел, зустрічі з різними людьми. Він розповідає про таке, що інші не дуже охоче беруться озвучувати, аби не набути собі недругів. При цьому не просто описує чи констатує факти, акцентує на сучасних проблемах, а роз’яснює і переконує, зриває облудні маски, дискутує, закликає до активної дії. Його творчій манері притаманно не вибухати емоціями, а розгортати неспростовні аргументи – цифри, дати, посилання на першоджерела, що дає можливість читачеві свідомо робити логічні висновки, а не автоматично приставати до думки письменника. Правда, читацька оцінка у висліді все-таки збігатиметься з авторською. Та в цьому й полягає майстерність О. Масляника: повага до кожного, хто заглибиться в його твори й шукатиме для себе ясності у складній сув’язі суспільного життя, оцінці історичних фактів і персоналій.

Бажання активної комунікації з читачем проглядається і в тому, що деякі статті завершуються постскриптумом, деякі – поміткою “зверни увагу” (nota bene), а в інших автор залишає фінал відкритим чи завершує текст запитанням до ймовірного візаві, тим самим мотивуючи його до роздумів, викликаючи на розмову або дискусію.

Поважний і небайдужий розгляд національної ментальності, народини нового українця (“Битва за власних героїв”), спростування радянської пропагандистської ідеологеми про колабораціонізм українців (“То хто ж колаборант?”), рішучий і недвозначний виступ на захист національних святинь і духовних цінностей (“Про катів і м’ясників”), відтворення тривожної гостроти латентної угорсько-української гібридної війни (“Urbi et Orban”), а головне – достовірна аргументаційна база цих та інших есеїв – усе це дає підставу говорити про автора як про прозірливого аналітика і блискучого та безстрашного публіциста, який внутрішні й зовнішні загрози та погрози своїй Вітчизні сприймає власним больовим порогом.

Автор із прикрістю констатує, що “багато наших побратимів по перу впали в летаргійну сплячку або ж загубились у лабіринтах експериментів й пошуку власної ідентичності через модерн і постмодерн, часто-густо за довершеною формою гублячи зміст. Як важливо нині не лише підносити патрони на передову, а прицільно стріляти самому”.

Нині справжній письменник не має права мовчати! Час відкласти в шухляду солодкі віршики й висмоктані з пальця сюжети і взяти до рук свій разючий меч – віще Слово! Так, як це зробили на межі 80-90-х минулого століття наші духовні провідники – Олесь Гончар, В’ячеслав Чорновіл, Петро Скунць, Іван Чендей, Олекса Мишанич, Юрій Бадзьо, Ростислав Братунь, Юрій Мушкетик, Сергій Плачинда, Володимир Базилевський, Роман Федорів, Богдан Горинь, сотні інших українських інтелектуалів-патріотів, які освітили та освятили своїм полум’яним словом дорогу з мороку небуття до омріяної свободи”.

У протидії звихреним загрозам третього тисячоліття О. Масляник звертається й до дражливої теми – ролі московської церкви в Україні, яка є одним із інструментів упливу Кремля на українське суспільство. “Це найбільша організація держави-агресора в Україні, яка несе реальну загрозу національній безпеці і здатна демонтувати фундаментальні основи нашої державності”, – стверджує автор і наводить низку неспростовних фактів про викрадення московитами Томосу, виданого Київській Митрополії Константинопольським Патріархом, фізичне знищення київських патріархів, насильницьке захоплення українських монастирів, розстріли українських ченців і заселення лавр російськими монахами. А ще – спалення богослужбової україномовної літератури та заміна її на російськомовну, перетворення на попіл церковних архівів і монастирських книгозбірень з унікальними манускриптами. Відтоді, як відомо, в церквах України запанувала чужа мова, і люд український, стоячи навколішках перед образами, весь час молився російською за царів-поневолювачів, як нині молиться за Путіна, а думає, що прославляє Бога.

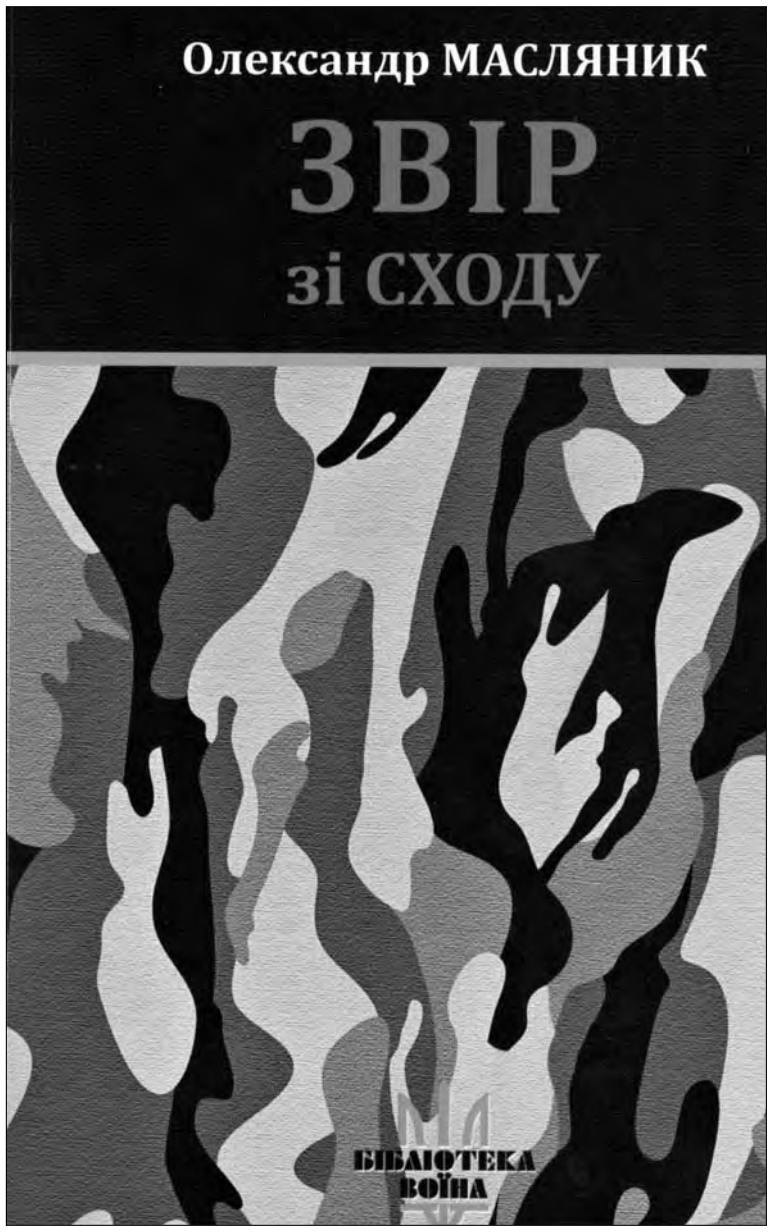

Принизливо й гірко, бо важко собі уявити поляка чи німця, чеха або француза, італійця або навіть московита, які звертаються до Господа чужою, а не рідною мовою. Ми ж єдині чинимо саме так, хоч як неправдоподібно це виглядає для інших народів.

Важливо звернути увагу ще на одну лінію книжки “Звір зі Сходу” – героїчну. В есеях “Гуцульське повстання”, “Нескорені верховини Карпатської України”, “Юліан Головінський: Воїн і Месник”, “Чи впустять Бандеру за Карпати?” Олександр Масляник звертається до сторінок української історії, овіяних славою борців за незалежність України, які здатні запалити в серцях сучасників полум’я патріотизму й самовідданого служіння своїй Батьківщині. У зображенні публіциста вони постають не жертвами, хоч і загинули в нерівній борні, а героями, які свідомо офірували своє життя на олтар вільної й незалежної Вітчизни.

Письменник свідомо змінює тональність дискурсу на піднесено-героїчний, творячи пантеон національних звитяжців, бо саме вони мають бути взірцями для молодих поколінь. Як сказав хтось із літераторів, історії як такої не існує, натомість є наратори, які пропонують свої версії. Версії Олександра Масляника переконливі та правдиві, позаяк подаються під українським кутом зору, без оптичних аберацій і під точним прицілом авторського пера.

Книжка вражає і широким настроєвим діапазоном – від наступальної рішучості в засудженні політичного русинства, викритті антиукраїнської діяльності прокремлівських адептів упливу на Закарпатті (“Між фейками і флудами”), адорації Буковиною, яка долає рудименти минулого (“Буковина, яку ми не втратили”), до тонкого ліризму й щемкої ніжності в розповіді про найдорожчу в світі людину – матір (“Мамина молитва”).

Зримості небайдужим думкам та історичному фактажеві з доказового арсеналу О. Масляника надає ілюстративний ряд, дуже точно й доречно ним використаний. У поєднанні з текстом він примушує збирати сили в кулак, позбуватися споконвічної української сльозливості й сталити волю до боротьби.

Дійшовши до останніх рядків книжки, відчула, як іще вищим став і мій больовий поріг, як чітко й окреслено постають перед очима нинішні оборонці України (а серед них і мій син), що важать життям, перегородивши шлях звірові зі Сходу. Слава їм, бо вони – герої!

“Шануймо тих, хто вірить у свою державу і свій волелюбний народ”.

Світло їхніх душ

Присвячується родині Михайла та Михайлини Іванюків

Дмитро НИКИФОРЯК,
голова Вижницького районного осередку ВУТ “Просвіта” ім. Т. Шевченка

У нашому краї та й далеко за його межами знають славну родину Іванюків. Письменниця з Криму Наталія Осипчук сказала про них: “Дві долі поєдналися в любові”. Вони поєдналися для самовідданого служіння рідній землі – Україні. Це було сенсом їхнього життя. Не гналися за матеріальними статками, бо вони з часом зникають безслідно, а залишили незнищенні духовні багатства: книги про історію, культуру, звичаї і традиції, про наш край, народний музей, національно-визвольну боротьбу за самостійну Україну. А ще – великий архів, в якому є багато неопублікованих творів і статей, зокрема рукописна книга пана Михайла “Вік у неволі” на 753 сторінках.

Михайла Іванюка серед нас немає вже 7 років (помер у 2014 р.), а Михайлини – 3 роки (померла у 2018 р.). Свій життєвий шлях подружжя прожило гідно, самовіддано, красиво, на славу Україні. Якщо нам вдасться виховати наших дітей і внуків такими, як вони, то ніколи, ніхто і ніщо не загрожуватиме територіальній цілісності України.

Роки біжать швидко. Багато чого забувається, стирається з пам’яті. А ще тепер, в час коронавірусної кризи, люди більше переймаються, як зберегти здоров’я і вижити в цих складних умовах. Через онлайн-навчання діти та молодь втрачають живе спілкування, знижується рівень знань... Навіть важко уявити, до чого може призвести така ситуація. Світ і життя стають іншими.

Попри це все, ми повинні свято пам’ятати про нашу славну історію, про людей, які самовіддано служили і служать Україні. Тому з ініціативи голови райдержадміністрації Михайла Чорнея, відділу освіти РДА (Г. І. Гринчук), Вижницького районного об’єднання ВУТ “Просвіта” імені Т. Шевченка та районної бібліотеки (В. В. Білак) наприкінці грудня минулого року була проведена онлайн-конференція “Світло їхніх душ”, присвячена родині Михайла та Михайлини Іванюків. Значну допомогу в підготовці і її проведенні надали районна бібліотека (В. В. Білак), райком профспілки працівників освіти і науки (Я. С. Борсук), Центр професійного розвитку педагогічних працівників Вижницької міської ради (О. Я. Борсук).

Конференція проходила за участю заступників директорів шкіл з виховної роботи, голів первинних осередків Всеукраїнського товариства “Просвіта” ім. Т. Шевченка та працівників міських, селищної та сільських бібліотек.

Відкрила онлайн-конференцію в. о. начальниці відділу освіти РДА Ганна Гринчук. Вона нагадала всім про творчий і життєвий шлях Іванюків.

Народна поетеса з Іспаса Олена Швейко прочитала поетичну присвяту цій славній родині. Її щирий вірш задав конференції емоційний настрій:

Зібралась “Просвіта”
в цю пам’ятну днину,
Щоби вшанувати велику родину
Наставників наших,
ідейних батьків,
Вельмишановних Іванюків,
Що вірно служили своєму народу,
Боролись за правду,
за гідність, свободу.

Голова райдержадміністрації М. В. Чорней наголосив, що родина Михайла та Михайлини Іванюків були першими у виборюванні незалежності України, а потім – в її утвердженні. Все їхнє життя було присвячене служінню Україні. Вони видали багато книг, в основному за власні кошти. Цінним є видання “Літературно-мистецька Вижниччина”, над яким вони працювали понад 20 років.

Керівник апарату районної ради Георгій Івоняк відзначив, що важко собі уявити становлення і розвиток нашого краю без цих людей. Вони постійно брали активну участь в політичному, громадському і культурному житті краю. Вони назавжди залишаться у нашій пам’яті.

В. о. начальниці сектору культури райдержадміністрації Ангеліна Юрійчук розказала про життєвий шлях Михайлини Іванюк та її самовіддану працю зі створення Вижницького музею національно-визвольної боротьби в нашому краї.

Голова районного товариства політв’язнів і репресованих Ольга Анич звернула особливу увагу на великий внесок Михайла Іванюка у створенні в районі осередків “Просвіти” та патріотичну і благодійницьку роботу однойменного хору.

Заступниця директора Долішньо-Шепітської ЗОШ І-ІІІ ступенів Валентина Лазорик розповіла про те, як в їхній школі виховують дітей на прикладі життя та творчості родини Іванюків. Не можна допустити у теперішній важкий час відступництва від моральних і патріотичних принципів Іванюків.

Почесний директор Вижницької гімназії Прокіп Стратій пригадав ініціативність та активне сприяння Михайла Іванюка у відкритті Вижницької гімназії (1993-1994 рр.). Патріотизм, професіоналізм і самовідданість для цих людей були справжніми, – підкреслив він.

Викладач української мови та літератури Вижницького коледжу мистецтв і дизайну Василь Гора відзначив, що Іванюки тримали високий рівень патріотизму в нашому краї. Таких людей народжується небагато. Вони ведуть за собою інших.

Директорка Чорногузівської ЗОШ І-ІІІ ступенів Лідія Ковалюк та учні школи підготували цікаву добірку матеріалів про Михайлину Іванюк, яка народилася в Чорногузах.

Заступниця директора Вижницької гімназії Наталія Черкач відзначила, що родина Іванюків не дбала про свої матеріальні блага, жила з того, що вродило на їхньому городі. А свої мізерні пенсії вони віддавали на видавничу діяльність.

Директорка Вижницької центральної районної бібліотеки Валентина Білак ознайомила з виставкою творів Михайла і Михайлини Іванюків та літературою про них. Вони дуже багато часу приділяли співпраці з бібліотекою, організовували тут багато різноманітних патріотичних заходів і зустрічей.

Голова районного товариства “Гуцульщина” Василь Марчук звернув увагу на те, як ці люди все робили разом: боролись за Україну, писали і видавали свої твори, створювали народний музей. Якщо когось з них викликали у владні кабінети, то вони теж ішли разом, бо могли бути неприємності. Пан Михайло виступав з патріотичними промовами, а пані Михайлина – з гуртком “Червона калина”. Такими вони нам запам’яталися.

Голова райкому профспілки працівників освіти і науки Ярослав Борсук, зокрема, сказав: “Ми тут зібралися, щоб вклонитись і подякувати родині Іванюків. У них ніколи не було радикалізму. В них були справжні патріотизм, самовідданість національній ідеї. Сьогодні ми щиро, з любов’ю говоримо про цю славну родину”.

Заступниця директора Берегометської ЗОШ І-ІІІ ступенів № 4 Людмила Бердюк відзначила, що родина Іванюків жила тільки для України. “В нашій і в усіх школах району знають, шанують і пам’ятають цих гарних людей. Михайло Іванюк був професійним педагогом, а коли працював інспектором шкіл, то був учителем учителів”, – розповіла вона.

Заслужений журналіст України Степан Кириляк зазначив: “Є таке значуще слово у літературі “постаті”. Ці двоє людей належали до великих постатей в боротьбі за самостійну Україну, в літературі, в поезії, в публіцистиці, в пошуковій історико- краєзнавчій роботі, у створенні музею”.

Учениця 10 класу Банилівської ЗОШ І-ІІІ ступенів Ярослава Матеміш розповіла про враження від відвідин музею-світлиці Іванюків і про те, що в їхній школі зібрано багато матеріалів про життєвий і творчий шлях родини.

Учасники онлайн-конференції прийняли звернення до голови районної ради М. І. Андрюка, голови райдержадміністрації М. В. Чорнея, голови Вижницької громади О. Г. Чепіля про облаштування і юридичне оформлення музею-світлиці родини Іванюків та передбачення на це відповідних коштів.

Шануймо тих, хто вірить у свою державу і свій волелюбний народ. До таких подвижників належали Михайло та Михайлина Іванюки, яких у свій час єднали доля та спільна громадсько-політична праця, а зараз єднає всіх нас пам’ять про них і їхні величні справи.

ПРОТИАНГЛІЗМ від Ірини ФАРІОН

21. ІНФЛЮЕНСЕР

Натрапила в інтернет-мережі на таке речення:

“*Популярна* інфлюенсер *з Івано-Франківська <...> вирішила ігнорувати закон та не дотримуватися самоізоляції після поїздки за кордон...*” (https://karpaty.today/ivano-frankivska-oblast/rozhnyativskiy-rayon/duba/ya-zdorova-frankivska-blogerka-yuliya-verba-vidmovilas-vid-samoizolyaciyi-pislya-shopingu-u-dubayi, 8.02.2021).

Моя асоціяція спрацювала миттєво: *інфлуенца, інфлюенца* – це *грип*, чи *грипа*, позаяк італійське *influenza* з латинської мови <*influo* “уливаюся”, “проникаю”, “поширююся” (СІС 2000, с. 481).

То чи існує якийсь зв’язок між грипою як *інфлуенцою*, та тою “популярною з Івано-Франківська”, яку хтось з інтернет-писак ідентифікував як **інфлюенсер**? Очевидно, що первісне значення цього латинізму в різних мовах набуло семантичного асоціятивного розширення на хворобу *грип*, основна характеристика якої – поширюватися, заражаючи інших.

В англійській мові *influencer* [ˈɪn flu ən sər] – це іменник із суфіксом назви діяча (агентива) -ер, що, базуючись на латинській основі, також набув двох переносних значень: 1) джерело впливу 2) впливова людина; лідер (суспільної) думки (ЗНАУС, загальний народний англо-український словник, 2010).

Олександр Пономарів рекомендує не вживати цього новоанглізму в нашій мові і, крім загальновідомих відповідників на зразок *впливова людина*, *лідер суспільної думки* чи латинського *резонатор*, пропонує цікавий словотвірно вмотивований новотвір *впливовець<впливовий* (https://www.bbc.com/ukrainian/blog-olexandr-ponomariv-48826130, 8.02.2021).

Звісно, мене зацікавила, що ж це за особа, яку називають *інфлюенсером* з Франківська (думаю, за мавпячим закордонним приписом незабаром дочеплять суфікс -к-а) і я, зробивши над собою неабияке зусилля, прослухала 45-секундне відео “інфлюенсера” про відмову від тесту на ковід після повернення з-за кордону. Почула, що вас “*поставлять на* счотчик” (замість *лічильник*), “виключити *геолокацію*” (замість *вимкнути*), в любому *випАдку* (замість у *будь-якому вИпадку*), “не скачуйте *програму*”, (замість *не завантажуйте програми*), “*порушення прав*” (замість *правил*), “*не знали, що* именно” (замість *не знали, що саме*)... 7 різноструктурних помилок за 46 секунд у “інфлуенсера”... То вже антимовна пандемія.

Отже, інфлуенсер – це той, що ширить заразу суржика: і то не важить, чи це суржик московський, чи англійський. Природа його походження однакова: гібридно-креольська свідомість, що сліпа на межу між рідним та чужим, чистим та брудним, корисним та шкідливим. Здоров’я, на відміну від хвороби, – не поширюється.

Не ширмо інфлуенсера, бо здорові нації на таке не хворіють. Будьте мовно здорові!

Звернення

до наших читачів, передплатників, просвітян

Друзі!

Тижневик “Слово Просвіти” — один із небагатьох нині існуючих островів незалежного українського слова в інформаційному морі — за певного “сприяння” нашої влади опинився на межі припинення свого існування. І тільки ми самі — ті, хто любить, шанує і цінує українське правдиве і об’єктивне слово, можемо допомогти тижневику. Будь-яка фінансова підтримка видання — це вагомий внесок в українську справу. Тож подаємо Вам наші банківські реквізити:

АТ “Альфа-Банк”, р/р UA 30 300346 0000026002016994001; отримувач: ГО “Всеукраїнське товариство “Просвіта” ім. Тараса Шевченка; код ЄДРПОУ/ІНН: 00031756.

Призначення платежу заповнюється платником так, щоб надати повну інформацію про платіж.

Минулого тижня на наше прохання про допомогу для газети “Слово Просвіти” відгукнулися:

1. **Вельможко Василь Іванович** – 200 грн.
2. **Михайлюк Людмила Павлівна** – 200 грн.
3. **Служинська Зіновія** – 500 грн.
4. **Служинська Олександра** – 500 грн.
5. **Яворська Ольга** – 500 грн.
6. **Філіпчук Георгій Георгійович** – 2000 грн.

Прощавай, химерний друже

Неда НЕЖДАНА,
поетеса, драматург,
журналістка

Пішов у кращий світ Сергій Проскурня... Як же так, Сергію, так багато хочеться сказати і так бракує слів... Хтось сказав “батько українського андеграунду”, але “батько” — не те слово. Авантюрний, легкий, іронічний, ризикований, багатоликий. Раніше казали “людина Відродження”, а Сергій – людина нашого “Веселого Апокаліпсису”, як назвала той час мистецьких перемін Неллі Корнієнко. Не батько – а друг... Химерний “Друже Лі Бо, брате Ду Фу” за Олегом Лишегою, – якось так хочеться його назвати за однією з перших побачених вистав. А ще була “Дума про братів незовських” Ліни Костенко – у Михайлівській трапезній, першій незалежній автокефальній, коли театр знову поєднався з церквою, аби почати щось нове, інше.

І стільки було іншого й різного! Сергій – каталізатор стількох речей, у стількох напрямах! Якось він умів провокувати людей на ризиковане і неждане – і то ніби легко, мимоволі, хоча якою ж оманливою, певно, була та легкість... Пригадую унікальні вечори імпровізацій поетів, музикантів, акторів, художників у “Будьмо!”, в яких дебютувала поеткою. А ще конкурси “СтАрт” і “Бієнале актуальних мистецтв”. А ще створення різних театральних асоціацій і конфедерації драматургів – завдяки Сергію ми тоді об’єдналися і почали затіювати багато різних авантюрних справ... А ще спільний проект антології сучасної української драми “Страйк ілюзій” і химерну перформативну презентацію у революційному стилі – з наметами і протестними плакатами... А ще гігантські і такі різно-різні фестивалі “Мистецьке Березілля”, яких нині так бракує. А ще унікальні фестивалі “однієї п’єси” – “Одержима” і “В чеканні Годо”, і численні гастролі в Україні, аби збурювати і не давати закисати... А ще, попри авантюрність, він умів каталогізувати і систематизувати – так у 2000 вийшло відбитком епохи видання “Український театр”. Пригадую, як він захоплено сміявся, коли побачив дві мої біографії на прізвище і псевдонім, де все було правдою, але жоден факт не повторювався. Адже він міг зрозуміти це, як ніхто інший – бо сам був значно багатоликіший. А ще Сергій, певне, був дуже фатальною людиною для зв’язування розхристаного українського простору. Так, він колись сказав мені: “Піди на “Украдене щастя” “Театру в кошику” – це неодмінно треба подивитися!” – і це стало початком моєї багаторічної творчої дружби з театром. Якось він відчував цей простір, його “вузлики”. От як дві хвилини його шевченківського проєкту – “Кавказ” Шевченка, прочитаний Сергієм Нігояном, одним із перших із Небесної Сотні – облетіли всю Україну і стали знаковими. Бо в тій краплинці – і суть Майдану, в якому ожив правдивий Шевченко, його свобода і лицарство... Здається, зробленого вистачило б на 10 життів... І певне, таких спогадів, як у мене, але зовсім інших, набереться неймовірно багато у дуже багатьох.

Сергій був унікальним корабликом, який міг курсувати між стількома розрізненими островами нашого театрального простору і ще й наганяти у наш здавна герметичний світ вітри стількох морів та океанів... Пригадую, як була здивована його класичною траурною ораторією – на честь Майдану – адже це було так не схоже на його андеграундний образ. Проте і в цьому був він – у поєднанні непоєднуваного, хуліганства і шляхетності, варіативності, яка і є суттю свободи. І ця “строгість” стала камертоном, поруч із яким дикі танці “зайчиків” і “поющих трусів” на священний день Незалежності виглядали настільки неадекватно, що здавалося, ніби між цими Українами (чи Україною і малоросією?) – Маріанська западина.

Сергію, за дуже багато що хочеться подякувати і сказати: незамінні є. Хто б що не думав, але нести це все на собі – треба було мати неабияку мужність. Герої андеграунду не вмирають...

Світлих тобі вистав, фестивалів, перформансів і хеппенінгів у сценічному потойбіччі, друже...

Василь ЗАХАРЧЕНКО: «Спілкуючись російською, ми вбиваємо Україну щоденно, щогодинно, щохвилинно...»

До 85-річчя уродженця Полтавщини, діяча українського руху опору 1960–1970-х років, письменника, журналіста і політв’язня комуністичного режиму Василя Захарченка

Олег ПУСТОВГАР,
регіональний представник Українського інституту національної пам’яті в Полтавській області (за матеріалами інтернет-джерел)

Юні роки

13 січня 2021 р. виповнилося 85 років від дня народження політв’язня комуністичного режиму, письменника-шістдесятника, журналіста, лауреата Шевченківської премії Василя Захарченка (1936–2018). Він народився у селі Гутирівка поблизу Полтави в селянській сім’ї. Навчався у Супрунівській середній школі. Ще в шкільні роки майбутнього письменника зачарувало правдиве слово Олеся Гончара. Пізніше дороговказами в літературі, за його власним висловом, стали “три Григорії – Косинка та два брати Тютюнники”.

Вступив на факультет журналістики Київського університету. Навчався на одному курсі з майбутніми класиком української літератури Борисом Олійником, поетом-піснярем Вадимом Крищенком, знаним полтавським журналістом, багаторічним редактором газети “Село Полтавське” Павлом Пустовітом. Останній згадував, що це був особливий курс: набирали більше молоді із сіл, аби підготувати кадри для районних газет. Щоб якось прожити, хлопці ходили на залізничну станцію, де, бувало, цілу ніч розвантажували вагони, а вранці, знесилені, поверталися до гуртожитку. Також доводилося зносити моральний терор в університеті – усі лекції (крім української літератури та мови) читалися російською, а довкола панувала атмосфера підозрілості.

Після закінчення університету, в 1958 році, спершу працював газетярем у Кременчуці, згодом переїхав на Донбас. Хоча і там не знайшов душевної рівноваги: “*Я задихався в задушливій зрусифікованій атмосфері, відчував, як міліє, пересихає моя мовна річка, як я глухну в цьому чужому російському морі*”.

Там зійшовся з Василем Стусом, Іваном Дзюбою, іншими українськими патріотами дисидентами-шістдесятниками. У Донецьку допомагав збирати матеріали про зросійщення краю для праці, яку готував до друку Іван Дзюба. Тоді ж, у середині 60-х, він починає цікавитися й іншою небезпечною на той час темою – Голодомору 1932-1933 рр. Занотовує розповіді очевидців на Полтавщині, Донеччині, Черкащині, Житомирщині, Чернігівщині: “*Люди розповідали про такі жахи, про таку кричущу несправедливість, про такі звірства свого ж односельця-активіста, що серце обливалося кров’ю*”.

Під “ковпаком” КДБ. Поневіряння в комуністичному концтаборі

Вступивши до Спілки письменників, 1969 року Василь Іванович перебирається до Черкас, де спочатку працює у часописі “Молодь Черкащини”, а згодом – у “Черкаській правді”. Тут він написав свої найкращі повісті і романи. А ще – продовжує й тут інтенсивно збирати матеріали й передає їх Дзюбі через Стуса. Та незабаром після проведення низки обшуків друзів арештували. Зрозуміло, що під кадебістським “ковпаком” опинився й Василь Захарченко. У його помешканні виявили самвидав шістдесятників та нотатники. Також кадебістські нишпорки знайшли у помешканні письменника й заборонену в Радянському Союзі книгу Юрія Горліс-Горського “Холодний Яр” про антибільшовицький і антиросійський повстанський рух Української Народної Республіки. Тож арешт не забарився. А невдовзі відбулося й судилище: звинуватили, як і сотні інших дисидентів в імперії зла – СРСР, у “антирадянській діяльності” за ст. 62 КК УРСР. “Впаяли” п’ять років суворого режиму. Поневірявся письменник у комуністичному брежнєвському концтаборі №5 на території Пермської області Росії. В ув’язненні познайомився з іншими діячами українського руху опору 1960–1970-х років – літературознавцем, мовознавцем, перекладачем Іваном Світличним, правозахисником Семеном Глузманом, поетом і прозаїком Ігорем Калинцем.

Позбавили письменника і членства у Спілці письменників, яке було поновлене лише через десять років. До 1982-го його ім’я було викреслене з літературного процесу, а книжки вилучалися з книгозбірень.

Лавреат Державної премії імені Тараса Шевченка

Загалом у творчому доробку письменника десять романів, дев’ять повістей, понад сто оповідань, серед яких найвідоміші – повість у новелах “Велика Ведмедиця” (1988), “Котилися вози з гори” (про українське село 80-х років), “Клекіт старого лелеки” (1989), “Брат милосердний” (1990), “Мобілізовані” (1995), “Очима до голубих віконниць” (1998), “Дім під ясенами” (1999), “Великі лови” (2002), “Довгі присмерки” (2002), “Нічні поїзди” (2003), “Пий воду з криниці твоєї” (2004) та ін.

Реабілітували ж Василя Захарченка прокуратурою Черкаської області лише 9 жовтня 1991 року, після здобуття Україною незалежності, яку він щиро вітав. “*У листі до свого однокурсника Павла Пустовіта від 19 серпня 1992 року він зізнається: “Перші місяці після 1 грудня (1991 р.) ходив не ходив, а літав од щастя. Зараз дуже тривожно й гірко, що державу не будують, а імітують це будівництво. Звідси й переважна доля лих на наші голови. Та вірю, що в імперію вже нас не затягнуть. Таки ж прийдуть і в Україні наші Вашингтони. А таки прийдуть*”, – згадує Тарас Пустовіт, заступник Державного архіву Полтавської області.

У 1995 році прийшло загальнодержавне і громадське визнання. Василь Захарченко став лавреатом Державної премії України імені Тараса Шевченка за роман “Прибутні люди”, опублікований 1994 року в журналі “Вітчизна”. Його літературна праця відзначена й іншими преміями: імені Андрія Головка (1989) та імені Юрія Яновського (1991), імені Олекси Гірника (2005). У 2009 р. за пропаганду української книги герой нашої оповіді удостоєний премії імені Дмитра Нитченка.

“*Пам’ятайте, українці: спілкуючись російською, ви вбиваєте Україну щоденно, щогодинно, щохвилинно, цієї миті... Так і тільки так ми маємо, вимушені ставити питання, якщо не хочемо, щоб нас стерли з лиця землі, адже Україна й далі, вже в роки Незалежності немилосердно, цинічно русифікується*”, – з болем писав Василь Захарченко.

Ще одна цитата з письменницького щоденника: “*Жоден народ не має у себе під боком такого підступного, підлого, азіатськи жорстокого, татарськи бездушного сусіда. Ми й самі винні, що з дурості своєї дозволили знахабніти Московії, добровільно піддавшись їй 1654 року в Переяславі. Цим ми надзвичайно употужнили цю дику імперію – ліпші під її ноги живим мостом у Європу*”.

Василь Захарченко пішов з життя 5 грудня 2018 року в м. Черкаси.

“Озброївшись рідним словом і рідною мовою, ми обстоюємо свої цінності”.

Майстри поза часом і модою

У Музеї української діаспори працює виставка “Вітер. Гайдамака. Кущ. МіСт”, що представляє творчість трьох українських художників – визнаних класиків сучасності.

Едуард ОВЧАРЕНКО
Фото автора

Анатолій Гайдамака, Анатолій Кущ і Валерій Вітер досягли перших творчих успіхів ще в 1970-ті роки, мають понад півстоліття активного мистецького життя за плечима, однак продовжують плідно працювати й сьогодні, форсуючи культурний “рельєф” України XXI століття.

Митців об’єднує багатолітня дружба, не обтяжена навіть натяком на “творчі ревнощі”, тим більше, працюють вони в різних напрямках. Вітер – відомий плакатист та портретист. Гайдамака – гуру музейної архітектури та живописець. Кущ – добре знаний в Україні та за її межами скульптор. Що їх по-справжньому об’єднує, так це класична школа, надзвичайна працездатність і відданість професії, а також чесно зароблена репутація майстрів, які поза часом та модою.

***

Валерій Вітер представляє на виставці серію портретів відомих українців. Створені в притаманній для автора метафоричній манері, образи наших видатних сучасників упізнавані, і водночас високо піднесені, збагачені символами української землі та професійними “кодами героїв”.

У портреті Юрія Рибчинського митець відобразив чотири стани часу – ранок, день, вечір і ніч, разом з чарівною українською природою, в яку органічно вплетена скрипка – символічний образ із відомої пісні. Це створює яскраву поетичну метафору, притаманну творчості Юрія Рибчинського. Недарма Юрій не тільки насолоджується портретом у затишному родинному колі, а й використав його зображення на візитівці, буклеті, плакаті та обкладинці своєї книжки.

Відображені в портретах і чиста душа чарівної Ніни Матвієнко, і філософський погляд на життя геніального мініатюриста Миколи Сядристого, і глибока українська сутність музиканта, збирача карпатського пісенного фольклору, поета Ігоря Куриліва... Дивовижні образи свідчать про любов художника до краси рідної землі, віру в невмирущість народного духу, унікальність України.

Впродовж багатьох років Валерій Вітер гармонійно поєднує творчість художника зі шляхетною професією співака. Він – знаний музикант, соліст ансамблю “Кобза” (1971—1987), керівник ансамблю “Кобза Оригінал”. Голос Валерія чули шанувальники вокального мистецтва в Україні, Японії, Франції, Великої Британії, Лівії, Італії, Німеччині, Канаді, Фінляндії, Угорщині, Польщі, багатьох республіках колишнього СРСР.

Валерій Вітер – почесний волонтер Благодійного фонду “МіСт” імені Михайла Савенка. Його лекції про українське мистецтво, сольні концерти, творчі зустрічі збагачують духовний світ юних підопічних фонду, культурною освітою яких він опікується.

***

Анатолій Гайдамака пропонує для перегляду вибрані живописні роботи, створені в 1990-х та 2000-х роках. Родина та Україна – сюжети, до яких найчастіше звертається автор у своїх полотнах, і для якого ці два поняття є синонімічними та духовно-нероздільними. Історія народу та глибока філософія життя постає у Гайдамаки в його “Родинному альбомі”, натомість мотив народної пісні “Їхав козак на війноньку” звучить особистісно-щемливо.

– У Музеї української діаспори мої роботи експонуються вперше, – розповідає Анатолій Гайдамака. – Цей проєкт вдалося втілити у життя завдяки благодійному фонду “МіСт”, за що йому велика подяка.

На виставці представляю краще з того, що створив у різні роки, тематика робіт дуже різна. На жаль, невелика площа виставкового залу дозволяє представити лише частину того, що хотів би показати.

На створення картини “...Немає другої України...” мене надихнули твори Тараса Шевченка. У роботі “Їхав козак на війноньку” використав мотиви народної творчості, хотів показати драматизм ситуації, проводи на війну. Полотна “Дерево життя” та “Хрести для живих” входять до серії “Розп’яття історії та природи”. Про те, як природа може помститися людині за своє нерозважливе ставлення до неї, розповідає картина “Помпеї”.

Я не пишу натуралістичних пейзажів. Всі мої роботи символічні, я закладаю в них певну філософію, аби змусити людину замислитися над своїми вчинками.

***

Анатолій Кущ знайомить широке коло поціновувачів мистецтва зі своїми камерними скульптурними композиціями. Він створив десятки великих пам’ятників, серед яких композиція, присвячена засновникам Києва, Монумент Незалежності в столиці України та ін. Але висловити найбагатший спектр інтимних, ліричних та філософських почуттів майстру вдається в малих скульптурних формах.

“Анатолій Кущ створює гармонійний, насичений високою поетикою і естетизмом власний художній простір, де його авторська система виміру дотична до традицій світових і національний пошуків гармонії як у матеріальному, так і в ментальному й духовному світі, – пише мистецтвознавиця Олеся Авраменко. – Більшість творів Анатолія Куща вражаюче афористичні. Він у своїх скульптурах емоційно йде нерідко від супротивного. Він не дозволяє “не включатись” у свої твори. Вабить, манить гармонією форм. Оглянути їх побічно, значить – нічого не побачити, або, в кращому випадку, “вхопити” перший, поверхневий шар візуально й психологічно багатошарової системи твору. Якщо ж глядач зупиняється, вдивляється в роботу, тут і починається для нього “кіно”, тобто “рух” форми, світла, кольору, сприйняття думки автора, переосмислення власної.

У цілому творчість Анатолія Куща демонструє у стримано вибраній формі шлях еволюції української скульптури останньої третини XX і початку XXI століття. А проблема входження у світовий культурний процес у скульптора не виникла, просто перша його персональна виставка відбулася у США. Там же в Блумінгдейлі стоїть його пам’ятник жертвам Голодомору в Україні, в Іллінойському університеті – пам’ятник Геродоту, в місті Рокфорд – Богдану Хмельницькому, у місті Слуцьк (Білорусь) – Тарасові Шевченку. Унікальної краси пам’ятник молодому Шевченку встановлений в столиці Польщі – Варшаві”.

Відвідувачі нової виставки мають можливість здійснити подорож в історичне минуле України завдяки роботам Анатолія Куща: “Пам’ятник гетьману І. Мазепі у Києві”, “Іван Франко”, “Пам’ятник Т. Шевченку у Вінниці”, “Шевченко та Варвара Репніна (Велика любов)”, “Симон Петлюра (Не так страшні російські воші, як українські гниди)”.

***

У творчому доробку кожного учасника експозиції десятки, якщо не сотні персональних та групових виставок, але цей проєкт є першим спільним “твором”. Його назва народилася миттєво і легко: імена художників говорять самі за себе і є найкращою промоцією проєкту, козацькі прізвища, які надзвичайно пасують митцям, відображають глибинну сутність їхньої творчості загалом і атмосферу цієї виставки.

Виставковий проєкт підтримано Благодійним фондом “МіСт” імені Михайла Савенка, почесними волонтерами якого є ці знані митці.

У публікації використано матеріали Музею української діаспори. Інтерв’ю з одним із учасників виставки – Валерієм Вітером – читайте в наступних числах “СП”.

Сила мистецтва перемагає зневіру

Наталя ГУМНИЦЬКА,
Львів

“Певне, се країна світла
Та злотистої блакиті,
Певне, тут не чули зроду,
Що бува негода в світі”
Леся Українка “Тиша морська”

Поетичні рядки Олександра Олеся “З журбою радість обнялась...” стали лейтмотивом виставки робіт із кримського циклу відомого українського художника, лавреата Шевченківської премії Володимира Патика, яка нещодавно відкрилася в аристократично оформленому Арт-салоні “Велес” на затишній вулиці Фредри в центрі Львова. Подія присвячена сумній даті – сьомій річниці окупації Криму Російською Федерацією. Ідейна концепція виставки належить дружині художника, лікарю-рентгенологу Романі Патик, яка здійснила екскурс в історію Кримського півострова, розкрила експансію імперської й сучасної Росії щодо цього райського куточка землі.

Нечисленна, але вишукана публіка друзів, художників, митців, однодумців із захопленням слухала змістовний та емоційно наснажений виступ дивовижної пані Романи. Особливий інтерес у присутніх викликала розповідь про український Крим, про величні постаті, які були закорінені або довший час жили і трудилися на цій благодатній землі. Вразив спогад про видатну, на жаль, мало згадувану, постать української культури Степана Руданського, який, будучи сам тяжко хворим, лікував до останнього подиху кримське населення. Творчий спадок Степана Руданського кримського періоду містить низку непересічних творів, які він лагідно називав “співомовками”. Цей термін закріпив за гуморесками Іван Франко.

Центральне місце у розповіді пані Романа приділила цьогорічним ювілянтам – Лесі Українці й Агатангелу Кримському, які впродовж двадцяти років листувалися, дискутували на різні наукові й філософські теми. Леся Українка дуже любила Крим і називала його “колискою своєї творчості”. Варто нагадати, що з нагоди 150-річчя цих велетів української культури в Україні 2021 рік оголошено роком їх імен. Не оминула ініціаторка події й Антона Чехова, коріння якого також сягає козацьких часів. Згадала й першого головнокомандувача українсько-чорноморського флоту, уродженця Полтавщини Михайла Остроградського.

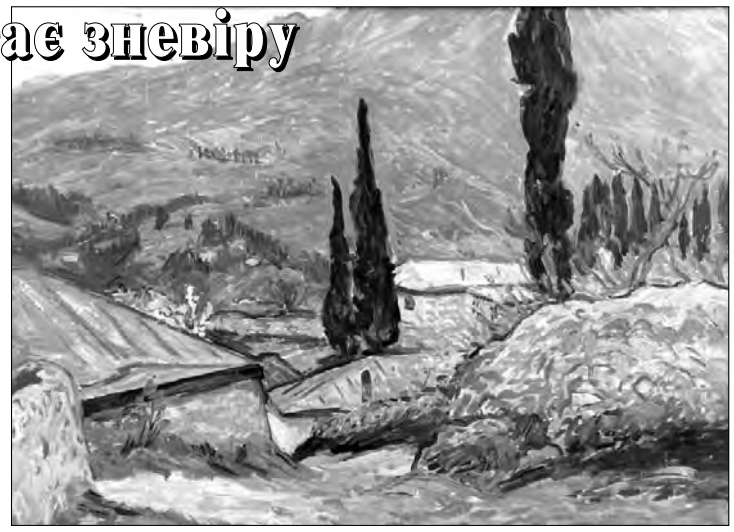

Завершила пані Романа свій виступ на такій філософській оптимістичній ноті: “У кожного свій світ і право вибору. Ми обрали світ мистецтва. Озброївшись рідним словом і рідною мовою, ми обстоюємо свої цінності, свою територію і своє місце в історії”. А талановитий Володимир Патик, озброївшись художнім пензлем і мольбертом, живописав життєствердні полотна, які не залишать байдужим жодного глядача.

У теплій атмосфері затишного й гостинного салону точилася цікава розмова, насичена веселими й курйозними спогадами із кримського, та й не лише, періоду творчості талановитого Майстра. Усі відчули невидиму його присутність, чарівну усмішку його блакитно-синіх очей кольору кримського моря. Уродженець Галичини своїми полотнами охопив усю Україну – Чернігівщину, Полтавщину, Сумщину, Черкащину, Волинь, Закарпаття, Крим, закарбувавши неповторну їхню красу.

Експозиція виставки “Крим – це Україна” зачаровує буйним цвітінням магнолій, чарівними вуличками Гурзуфу, Ялти, Судаку, Бахчисараю. Життєствердні полотна Майстра переконують – сила Мистецтва переможе будь-яку журбу, смуток, зневіру!

Анжеліка ГИРИЧ: «Постійно вчуся в колег по сцені»

Наприкінці минулого року на сторінках “СП” театрознавець Василь Неволов розповів про прем’єру вистави “Позичте тенора” Кена Людвіга у Київському академічному театрі юного глядача на Липках. Роль Джулії у виставі виконує народна артистка України Анжеліка Гирич. За чверть століття служіння в театрі вона створила десятки яскравих образів, які надовго запам’яталися глядачам. Сьогодні пані Анжеліка – гостя “СП”.

— Поділіться, будь ласка, враженнями про нову виставу.

— Я граю у виставі невелику роль, але вона дала мені змогу спробувати себе в іншому (комедійному) амплуа. Спочатку було складно працювати над образом героїні. Ніяк не могла зрозуміти логіку цієї жінки, а потім відчула, що в неї будь-яка логіка взагалі відсутня. У минулому вона дуже хотіла стати оперною співачкою, та у неї не вийшло. Врешті стала головою оперної гільдії, весь час намагалася довести, що розуміється на цьому мистецтві... До репетицій приєднався О. Скляренко – режисер із пластики, який допоміг відчути форму поведінки моєї божевільної Джулії.

Роль Макса у виставі виконує Гліб Михайліченко, молодий актор, син актора та режисера Максима Михайліченка, з яким ми разом прийшли до театру після інституту. І коли Гліб ходить по сцені, мені здається, що це Максим, настільки в них із батьком схожі голоси, пластика. Гліб — надзвичайно талановитий хлопець. В цій виставі вони разом з Віталієм Дерев’янчуком, який грає оперну зірку Тіто Мореллі, виконують оперну партію наживо. Для театральних акторів це дуже похвально. Олександр Вілков (Сондрес) з його шаленою енергетикою, з яким ми тривалий час разом граємо у виставах, Марина Андрощук, Дар’я Завгородня, Володимир Захарченко, Ігор Іванов. Це щастя, коли поруч талановиті партнери, бо в кожного з них можна багато чого навчитися.

Костюми та сценографія у виставі – Катерини Корнійчук, знакової художниці театру. Її костюми не просто красиві, вони допомагають “ліпити” персонажів. Форма, яку ти одягаєш на себе, допомагає тобі проявитися внутрішньо.

У непростий час, який переживаємо сьогодні, глядач хоче отримати хоч трохи свята, здобути заряд позитиву, хороший настрій. Наша нова вистава налаштовує на оптимізм.

— Ще навчаючись в інституті, Ви стали грати в Київському театрі юного глядача на Липках.

— Напевно, це доля. Коли навчалася на третьому курсі, мені запропонували роль Марії у виставі “Лускунчик”, яку ставив Вахтанг Чхаїдзе. Художній керівник театру Віктор Гирич у цей час працював над виставою “Фігаро” і запропонував спробувати себе в ролі Сюзанни. Ця роль стала знаковою. Деякі події, що відбувалися в цій виставі, потім відбувалися і в моєму житті.

Зізнаюся, було страшно вперше виходити на сцену. В інституті навчалася на російському курсі, а в театрі вистави йшли українською. Потрібно було здолати ще й мовний бар’єр. За два дні до показу мені запропонували ввестися на роль Оксани у спектаклі “Різдвяна ніч”, звісно ж, я погодилася. Моя героїня мала сказати: “Які в мене стрічки на голові, яка сорочка!”, а я сказала: “Які в мене сорочки на голові” *(сміється)*. Але мені завжди щастило на партнерів, які рятували ситуацію, зокрема, Олег Шуран, Володимир Пшеничний. Хвилювання перед виходом на сцену залишилося до сьогодні. Але з роками я вже добре відчуваю глядача.

У нашому театрі дуже цікавий репертуар. Не думаю, що мала б такі ролі в інших театрах. До того ж, кілька років тому, у моєму творчому житті з’явилася й така форма роботи, як антреприза. Отже, маю всі можливості реалізуватися сповна.

— З Віктором Гиричем Ви поруч не лише в театрі, але і в житті.

— Всі мої улюблені ролі були зроблені разом із ним. Він для мене і вчитель, і чоловік, і коханий, і друг. З ним цікаво працювати. Для мене він капітан, який впевнено веде свій корабель. Якщо, не дай Боже, цей корабель почне тонути, то він залишить його останнім. З ним комфортно та безпечно і в театрі, і в сім’ї. На роботі і вдома звертаюся до нього лише на Ви *(усміхається)*.

— Вперше я відкрив Вас як цікаву актрису в ролі Мавки у “Лісовій пісні” Лесі Українки.

— Роль Мавки для мене знакова. Її монолог виконувала при вступі до театрального інституту. А цю роль отримала досить пізно, мені вже було 30 років. Думала, що гратиму її рік-два, може – п’ять, а грала 10. Багато їздили з цією виставою по фестивалях. Мала просто фантастичних партнерів – Валентина Томусяка (Лукаш), Дениса Гранчака (Перелесник). Вважаю, що 90 відсотків успіху у виставі – це твій партнер. Режисер вистави – Віктор Гирич, сценограф – Михайло Френкель, балетмейстер – Алла Рубіна, костюми – Костянтина Кравця.

Репетиційний процес для мене був піснею. Насамперед, тому, що на сцені грали люди однієї групи крові, яких відчуваєш на енергетичному рівні. Ми мали чудові пластичні сцени з Денисом Гранчаком (Перелесник) – дуже вдалий дует.

Звісно, упродовж 10 років моя Мавка змінювалась. Я щораз відкривала для себе цей текст, дивувалася, що спочатку його не зовсім розуміла. В монологах Мавки так багато пластів!

— У виставі “Ромео і Джульєтта” Шекспіра раніше Ви грали Джульєтту, а зараз – її матір.

— Через багато років знову опинилася в тому ж матеріалі. Це була перша вистава, після якої з’явилися шанувальники, які просили автографи. Нашого Ромео, актора Віктора Степаненка, дівчата гуртом чекали на прохідній, щоб побачити після вистави. Виявляється, можна два рази увійти в одну й ту ж річку.

Це вже не перше введення на роль. У виставі “Чайка” за А. Чеховим раніше грала Зарєчну, а потім – Аркадіну.

— Ви згадали одну з найпопулярніших у світовому театрі вистав – “Чайку”. А в чому особливість Вашої Аркадіної?

— У більшості постановок Аркадіну намагаються виправдати як жінку, що опинилася в непростих обставинах. Я ж вирішила її не виправдовувати. Для мене вона не “біла і пухнаста”, а справжня хижачка, людина, яка йшла до своєї мети, переступаючи трупи. У цій ролі я була прокурором, намагалася знищити Аркадіну, так само, як вона знищує всіх довкола. Хоча зазвичай намагаюся виправдовувати своїх героїнь.

— Вистава “Вишневий сад” Чехова йде в Театрі юного глядача російською мовою. А нещодавно я побачив у соціальних мережах, що монологи цього твору Ви виконуєте українською.

— У нас є переклад цієї п’єси, але ще не встигли повністю адаптувати виставу, завадив карантин. Я спробувала записати монологи українською. Вийшло так природно, що навіть сама подивувалася. Думаю, що так само природно звучатиме українською мовою вся вистава.

— Напевне, знаковою для театру стала вистава-колаж “Сон” за творами Тараса Шевченка, що створювалася під час Революції Гідності.

— Вистава створювалася дивним чином, було багато імпровізації. Актори самі пропонували чимало професійних знахідок. Приміром, Мирослава Філіпович і Олена Михайліченко знайшли пісню “Ой, гоп гопака, полюбила козака”, яку виконують у виставі наживо під супровід акордеону. Варто було обрати до сценічної дії якийсь новий вірш Тараса Шевченка, як на Майдані відбувалися нові й нові події. Це були неймовірні зв’язки з дійсністю. Підготували виставу за місяць. “Сон” – одна з останніх робіт сценографа Михайла Френкеля. У центрі – колесо історії, що йде по колу і, на жаль, нічому нас не вчить.

— Складалося враження, що у виставі “Сирена і Вікторія” Ви граєте саму себе.

— Роль може відбутися, якщо ти знаходиш у ній особистий відгук. Спочатку вона чіпляє тебе, потім – партнера, а після цього – глядача.

Головну роль виконувала Майя Пазич. Тривалий час у нас була спільна гримерка, ще від того часу, коли я грала Джульєтту, а вона — няню в постановці “Ромео і Джульєтта”. Але по-справжньому відкрила для себе цю людину, коли почалися репетиції “Сирени і Вікторії”. Ми настільки “зріднилися”, що вона для мене стала дуже дорогою людиною.

Цю виставу робили до ювілею Майї Павлівни. Вражало, як вона перевтілювалась, наче не грала, а жила на сцені. Було багато імпровізацій. Коли Майя Павлівна чи хтось із нас забував текст, то вона одразу знаходила вихід. Було надзвичайно цікаво.

Вистава мала велику популярність саме завдяки таланту цієї актриси. Пам’ятаю, коли виходили на поклон після вистави “Ромео і Джульєтта”, молода публіка просто шаленіла. Вона було “своєю”, зрозумілою і серед підлітків, а це – справжній дар.

Востаннє грали “Сирену і Вікторію” у березні, перед початком карантину. Після овацій зовсім не думається про те, що це може бути востаннє. Майя Павлівна пішла від нас у червні...

— Досить незвичною для театру стала вистава “Наше містечко”, яку поставив Дмитро Богомазов.

— У мене була давня мрія попрацювати з цим режисером, вона здійснилася. І коли все скінчилося, я собі сказала: “У мене є ще одна мрія – знову працювати з Богомазовим”. Він давав доволі складні завдання, наприклад, неіснуючим ножем різати неіснуючі предмети. Водночас треба було потрапити в такт музики, а ще – говорити текст. Це було захопливо, нічого подібного раніше я не робила.

Ще дуже люблю виставу “Перетворення” за листами Франца Кафки. Всі актори її люблять (режисер Олег Мельничук). Цю постановку, як особливу, можу позначити двічі: акторським ансамблем і тим, що роль сина Грегора тут виконує мій син, а я граю його матір. І це щоразу хвилююче. Ми обоє дуже вимогливі до себе.

— Багатьом шанувальникам запам’яталася вистава “Я кохаю”, в якій Ви граєте разом із французьким співаком Полем Манандізом. Як вона створювалася?

— Свого часу я почала розміщувати в соціальних мережах власне читання віршів. Коли важко хворів актор нашого театру Тарас Мельничук, то Ірина Трухачова, Тетяна Риліна та Анжела Васильківська організували благодійний концерт, у якому брали участь наші актори. Я читала поезію Ліни Костенко та Анни Ахматової. В концерті співав Поль, у фойє відбувався благодійний аукціон. Оскільки займаюсь живописом, то розмістила тут одну зі своїх робіт. Її придбала Лілія Рубан, продюсер Поля. Так відбулося наше заочне знайомство, а згодом зустрілися на одній вечірці. Саме тоді виникла ідея програми, де Поль співатиме пісні, а я читатиму вірші. Її підтримав, а відтак і втілив Віктор Гирич. Зізнаюся, давно хотіла взяти участь у програмі, де звучатиме французька мова. Врешті все здійснилося.

Були сумніви щодо того, чи доречно компонувати поезію Ліни Костенко, Марини Цвєтаєвої та Володимира Висоцького з французькими піснями, які виконує Поль. Наталія Борисівна Кудрявцева, педагог, актриса Театру ім. Лесі Українки, яка закохала мене у творчість Цвєтаєвої, сказала, що не треба хвилюватися, тема любові все поєднає. Так воно і сталося. Віктор Гирич вибудував дію так, що ми жодного разу фізично не перетинаємося з Полем у цій виставі. Однак, ми в одному просторі. Я б навіть сказала, поза простором, адже коханню нічого не заважає, – ні різні мови, ні кордони в часі.

Цей проникливий вечір поезії та французького шансону і зараз у репертуарі театру. Часом змінюємо дещо, Поль приносить нові пісні, я – нові вірші. Віктор Сергійович щось додає в режисерську концепцію, а художник Олег Татаринов домальовує нові картинки.

— На початку нашої розмови Ви згадали, що також граєте у антрепризах.

— У виставі “У цьому будинку все можливо” (режисер І. Зільберман) граю матір головного героя. Спочатку поведінка цієї жінки може здатися дивною. У неї було двоє синів, один загинув. Щоб забути про своє горе, вона занурюється у вигадану дійсність. А у виставі “Вірні дружини” (від Те-АРТ) виконую роль вчительки. У Києві граємо в приміщенні Центрального будинку офіцерів ЗСУ, також буваємо на гастролях в інших містах. Нас усюди добре приймають. Особливо подобається виступати в Одесі, там люди мають тонке почуття гумору. Робота в антрепризі цікава тим, що на одній сцені грають актори різних театрів. Це неймовірний досвід.

Наразі з актором і режисером Тарасом Жирком працюємо над виставою за п’єсою Фрідріха Дюрренматта, в якій порушуються філософські питання життя і смерті. У виставі гратимуть Євген Нищук, Тетяна Олексенко-Жирко, Ольга Узлюк, Віра Зінєвіч. Якщо благодатно зійдуться зорі, то вже навесні покажемо цю виставу на сцені Київської академічної майстерні театрального мистецтва “Сузір’я”.

— Чи є ролі, про які мрієте?

— Вже ні. Приймаю від життя все те, що воно мені дає зараз. На жаль, у сьогоднішньому театрі важливішим є не зміст, а форма. Театр перестає займатися людиною. Відтак, після перегляду, забуваєш, про що була ця вистава. При цьому згадую виставу нашого театру “Шинель”, в якій головну роль виконує заслужений артист України Руслан Гофуров. Під враженням від такої вистави ходиш кілька днів. Сподіваюся, що такий театр повернеться.

Спілкувався **Едуард ОВЧАРЕНКО**

“Це драматичні історії людей, де чарівна атмосфера добра і кохання переплетена з життєвими випробуваннями та розчаруваннями”.

З днем народження, книго!

Кирило СТЕЦЕНКО

29 січня 2021 року в Будинку письменників України відбулася презентація книги оповідань члена Національної спілки журналістів України та Української асоціації письменників художньо-соціальної літератури Ольги Ходацької “Берег віри, надії, любові”, організована Київською “Просвітою” за сприяння Національної спілки письменників України.

“Берег віри, надії, любові” — це драматичні історії людей, де чарівна атмосфера добра і кохання переплетена з життєвими випробуваннями та розчаруваннями, де віра й надія стають чи не єдиним шляхом порятунку, де високі моральні цінності вступають у двобій із втратою будь-яких орієнтирів і сенсу життя. Та насправді, ці невигадані історії з життя простих людей, із невпинним рухом до мети, жагою до життя, прагненням оберігати рідних і близьких, творити добро — трапляються щодня з кожним із нас.

Авторами переднього слова виступили авторитетні в Україні люди: Антонія Цвід, членкиня НСПУ і Всесвітнього поетичного руху “Poetas del Mundo”, та професор, член НСПУ, заслужений діяч науки і техніки України Іван Ющук.

На презентацію, де модератором виступив голова Київської “Просвіти” Кирило Стеценко, зібралося шляхетне і знане творче сузір’я: народна артистка України Галина Яблонська; науковець, автор проєкту “100 років культурної дипломатії України” Тіна Пересунько; знаний поет і журналіст Василь Василашко; журналісти “Українського репортера” Світлана та Леонід Фросевичі; креативна продюсерка продюсерського Центру “For-Post” Надія Грачова; редакторка часопису “Я сам/а” Тетяна Кондратенко; науковці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України; видавець Олена Анатоліївна Мазур; композиторка Ольга Янушкевич; завідувачка організаційно-масового відділу Будинку дитячої творчості Шевченківського району м. Києва Тамара Котеля, а також друзі, просвітяни, педагоги гімназії-інтернату № 13 м. Києва (директор Світлана Возненко), де вже багато років Ольга Миколаївна викладає українську мову та літературу. Деякі шанувальники завітали з інших міст (Рівне, Луганськ). Присутні тепло вітали письменницю, бажали нових книжок-перлинок у щедрому життєвому намисті творчості.

З вітальним словом виступив професор І. Ющук, який високо оцінив творчий доробок письменниці, порівнявши зі стилем Марка Вовчка. “У повсякденному житті людина заживає щастя чи нещастя насамперед у близьких стосунках з іншими людьми: тут і захоплення, і розчарування; і радість, і смуток. Саме цей бік вдоволення життям досліджує авторка у збірці своїх оповідань. Що це саме так, свідчать статистичні дані: у сорока оповіданнях збірки (ціла низка коралів у намисті) майже стільки разів ужито слово *щастя* як ствердження і як заперечення (*нещастя* лише двічі), трохи більше — *щаслива, щасливий*. І причиною такого стану людини є почуття *кохання* (вжито в півтора рази частіше, ніж *щастя*) і *любові* (згадується трохи рідше)”.

Іван Пилипович підкреслив, що оповідання Ольги Ходацької пройняті оптимізмом, вірою в людське щастя. “Життєві історії, про які йдеться в них, — сказав письменник, — допоможуть тим, хто перейметься ними, обрати, а то й вирівняти свій шлях у житті до щастя. Мова оповідань образна, барвиста, але не перенасичена літературними “красивостями”. Оповідання випромінюють лагідність і щирість”.

Письменниця Антонія Цвід назвала невигадані історії з життя простих людей авторки “життєдайним потічком”, який з часом перетвориться на повноводу річку. “Ніби вирвані з самої гущі життя, — наголошує авторка переднього слова, — постають епізоди в оповіданнях “Подарунок для хрещеної”, “Пізнє каяття”, “Кохання чи глухий кут”, “Кругообіг любові”, “Любовний трикутник”, “Світ для двох”, “Як утримати щастя”, “Для кохання немає кордонів”, “Розбите кохання”. Яскрава мозаїка калейдоскопу оповідань Ольги Ходацької, у яких розкривається її душа, як букет півоній, еманують неповторний аромат: “Крок уперед”, “Нова сторінка життя”, “Діалог з батьком”, “Дівчина у вишиванці”, “На перехресній станції”, “Усмішка долі”.

Народний артист України, скрипаль Кирило Стеценко присвятив письменниці кілька власних композицій для скрипки соло. Спочатку слухачів наснажили магічні ритми “Шалених коломийок”. Потім прозвучали авторські обробки знаменитого “Щедрика” М. Леонтовича та закарпатської пісні “На поточку-м прала”.

Молоді й креативні педагоги гімназії-інтернату № 13 м. Києва Сніжана Костенко і Людмила Бойко прочитали оповідання О. Ходацької “Дівчина у вишиванці” українською та англійською мовами (гадаю, його можна використовувати на уроках української та англійської мов, бо йдеться про національні звичаї та традиції).

Зворушливо звучали у виконанні авторки оповідання з презентованої збірки. Їх оригінально доповнили й фортеп’янні твори на вірші авторки у виконанні Ольги Янушкевич, методистки Будинку дитячої творчості “Нивки” Шевченківського району Києва, і Тамари Котелі, завідувачки організаційно-масового відділу БДТ. Весь вечір був насичений неймовірно позитивною енергетикою.

Журналісти “Українського репортера” Світлана і Леонід Фросевичі відзначили, що намисто української літератури збагатилося перлинами оповідань О. Ходацької. “Дуже добре, що сьогодні до читача прийшла така книга, — резюмувала пані Світлана. — З розкішним Словом, вишуканим стилем, майстерно продуманими сюжетами. Ще один зріз життя. Але ж який!”

Директор гімназії-інтернату № 13 м. Києва Світлана Возненко, де працює Ольга Миколаївна, подякувала за розвиток духовного потенціалу молоді й привітала письменницю з чудовим доробком.

Зворушена авторка щедро обдарувала присутніх книжками й побажала кожному щасливого життєвого берега, на якому завжди тепло, добре і затишно! “Хай у ваших серцях завжди живе добро, краса, істина, віра, надія, любов!”, — додала вона з вдячністю.

СЛОВО Просвіти

ТИЖНЕВИК ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА “ПРОСВІТА” імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

АНОНС

Будьмо разом!

ПЕРЕДПЛАТА—2021

Вартість передплати (з доставкою і поштовими витратами):

Поштовий індекс — 30617. Сторінка у каталозі — 74

на 1 місяць	21 грн 43 коп.	на півроку	115 грн 58 коп.
на 3 місяці	61 грн 29 коп.	на рік	225 грн 96 коп.

Засновник: Всеукраїнське товариство “Просвіта” імені Тараса Шевченка
Реєстраційне свідоцтво КВ № 4066 від 02.03.2000 р.

Шеф-редактор
Павло МОВЧАН
Відповідальна за випуск
Любов ГОЛОТА
Редколегія
Любов ГОЛОТА (голова), Павло МОВЧАН, Микола ТИМОШИК, Георгій ФІЛІПЧУК, Іван ЮЩУК
Заступник головного редактора з виробничих питань
Наталія СКРИННИК
278-01-30 (тел./факс)

Відповідальний секретар
Ірина ШЕВЧУК
Відділ культури
Едуард ОВЧАРЕНКО
Літературна редакторка
Галина ДАЦЮК
Коректорка
Олена ГЛУШКО
Комп’ютерна верстка
Ірина ШЕВЧУК
Володимир ЖИГУН
Інтернет-редактор
279-39-55

Черговий редактор
Едуард ОВЧАРЕНКО
Бухгалтерія
279-41-46
Адреса редакції:
вул. Хрещатик, 10-Б, м. Київ, 01001
E-mail: slovo_prosvity@ukr.net
http://slovoprosvity.org
http://prosvitanews.org.ua
Надруковано в ТОВ “Мега-Поліграф”, 04073 м. Київ, вул. Марка Вовчка, 3.
Листування з читачами — тільки на сторінках газети.

Відповідальність за достовірність інформації несуть автори. Редакція залишає за собою право редагування та скорочення текстів. Редакція не завжди поділяє погляди своїх авторів. При використанні наших публікацій посилання на “Слово Просвіти” обов’язкове.
Індекс газети “Слово Просвіти” — 30617

4 820095 780016 21006